TÜRKÇEDE GEREKTİRİM

Büşra BELEK

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2023

TÜRKÇEDE GEREKTİRİM

Büşra BELEK

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2023

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Büşra BELEK tarafından hazırlanan TÜRKÇEDE GEREKTİRİM başlıklı bu çalışma (12.07.2023) tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Serdar KARAOĞLU

Üye Prof. Dr. Erdoğan BOZ

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Fatih DOĞRU

ONAY

…./…./2023

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

…. /07/2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması hâlinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Büşra BELEK

İMZA

ÖZ

TÜRKÇEDE GEREKTİRİM

BELEK, Büşra

Yüksek Lisans, 2023

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Tümceler arası ilişkilerden biri olan gerektirim, biçimbilimsel anlambilimin bir ögesidir ve sözdizim ve anlambiliminin ara kesitinde yer alır. Gerektirim karşılıklı bir ilişki değildir. (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirirken tersi (B) tümcesi (A) tümcesini gerektirmez. Gerektirim genellikle tek yönlü bir ilişki biçimiyken kimi durumlarda çift ve çok yönlü ilişkiler de sergileyebilir.

Gerektirim; "⊨" veya " ⇒ " işareti ile sembolize edilir.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Teorik Art Alandır. Bu bölümde *Gerektirim ve Özellikleri* (Gerektirim İlişkisinin Ters Yönü, Gerektirimin Niteliği, Gerektirimde Olumsuzlama, Gerektirimde Olası Evren) ve *Gerektirimi Oluşturan İlişkiler* (Küme İlişkisi, Alt Küme İlişkisi, Kümelerin Kesişimi İlişkisi; Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi ve Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi) yer almaktadır. İkinci bölüm ise Uygulama bölümüdür. Bu bölümde Adalet Ağaoğlu'nun "Toplu Oyunlar III" adlı tiyatro eserinde *Gerektirim Oluşturan İlişkilerin İncelenmesi* ile *Gerektirim- Karşıolgusallık* ve *Gerektirim-Önvarsayım Karşılaştırmaları* yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Gerektirim, Karşıolgusallık, Önvarsayım

ABSTRACT

ENTAILMENT IN TURKISH

BELEK, Büşra

Master Degree, 2023

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

FIELD OF TURKISH LANGUAGE

Advisor: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

The imperative, which is one of the inter-sentence relations, is an element of morphological semantics and deals with the intersection of syntax and semantics. Entailment is not a reciprocal relationship. Clause (A) requires clause (B), while clause (B) does not require clause (A). Entailment is usually a one-way relationship, but in some cases, it can also exhibit bidirectional and multi-directional relationships.

Entailment; it is symbolized by the " ⊨" or "⇒" sign.

This study consists of two main parts. The first part is the Theoretical Background Area. *Entailment and Features* in this section (Reverse Side of Entailment Relationship, Nature of Entailment, Negation in Entailment, Possible Universe in Entailment) and *Relationships that Create Entailment* (Set Relation, Subset Relation, Intersection Relation of Sets; Symmetrical Opposite Relation and Time, Aspect and Modality Relation) are included. The second part is the Application part. In this section, the *Examination of Relationships That Create Entailment and Comparisons of Entailment-Counterfactualism* and *Entailment-Presupposition* in the playbook of Adalet Ağaoğlu's "Toplu Oyunlar III".

Keywords: Turkey Turkish, Entailment, Counterfactuality, Presupposition

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
ŞEMA LİSTESİ ix
TABLO LİSTESİ ix
KISALTMALAR VE İŞARETLER x
ÖN SÖZ xi
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 3
TEORİK ART ALAN 3
1.1. Gerektirim ve Özellikleri 3
1.1.1. Gerektirim İlişkisinin Ters Yönü 4
1.1.2. Gerektirim İlişkisinin Niteliği 5
1.1.3. Gerektirimde Olumsuzlama 5
1.1.4. Gerektirimde Olası Evren 6
1.2. Gerektirim Oluşturan İlişkiler 7
1.2.1. Küme İlişkisi 7
1.2.2. Alt Küme İlişkisi 8
1.2.3. Kümelerin Kesişimi İlişkisi 8
1.2.4. Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi 9
1.2.5. Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi 10
1.3. Gerektirim ve Karşıolgusallık 11
1.4. Gerektirim ve Önvarsayım 12
İKİNCİ BÖLÜM 14
ADALET AĞAOĞLU'NUN "TOPLU OYUNLAR III" ADLI TİYATRO ESERİNDE GEREKTİRİM 14
2.1.Gerektirim Oluşturan İlişkilerin İncelenmesi 14
2.1.1. Küme ve Alt Küme İlişkisi 14
2.1.2. Kümelerin Kesişimi İlişkisi 22
2.1.3. Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi 31

2.1.4. Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi 49
2.2.Gerektirim ve Karşıolgusallık Karşılaştırmaları 58
2.3.Gerektirim ve Önvarsayım Karşılaştırmaları 63
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 67
KAYNAKÇA 70

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1: Gerektirim……...…4

Şema 2: Gerektirim İlişkisinin Alt Küme Gösterimi…….7

Şema 3: Gerektirim İlişkisinin Küme Gösterimi……...……7

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Gerektirim Oluşturan İlişkiler ve Özellikleri……...69

KISALTMALAR ve İŞARETLER

KISALTMALAR

bk. : bakınız

Ed. **:** editör

Ör. : örnek

s. : sayfa

vb. : ve benzeri

İŞARETLER

[…] : mantıksal gerektirim tümcesi

$\vDash$: gerektirim

$\Rightarrow$:(tek yönlü) gerektirim

$\Leftrightarrow$: çift yönlü gerektirim

$\nvDash$: gerektirmezlik

$\not\Rightarrow$: gerektirmezlik

$\in$: eleman

$[\![...]\!]$: küme

$\subset$: kapsar

$\cap$: kesişim

ÖN SÖZ

Gerektirim; felsefe, mantık, matematik ve dilbilim gibi pek çok disiplinin kesişiminde yer alan çok yönlü bir konudur. Biçimbilimsel anlambilimin bir ögesi olan ve kimi kaynaklarda sözdizim ile anlambilimin ara kesiti olarak değerlendirilen *gerektirim* konusu tümceler arası ilişkilerden biridir. Kısaca, bir tümcenin doğruluk değerinin başka bir tümcenin doğruluk değerine göre belirlenmesi denebilir.

Gerektirim üzerine Türkçe alanyazında yeterli çalışma olmaması ve özellikle Türk dili üzerinden uygulama yapılmamış olması bizi bu konuyu çalışmaya itmiştir. Gerektirim konusu bu sayede Türkiye'de ilk defa lisansüstü tez olarak çalışılmıştır.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Teorik Art Alandır. Bu bölümde *Gerektirim ve Özellikleri* (Gerektirim İlişkisinin Ters Yönü, Gerektirimin Niteliği, Gerektirimde Olumsuzlama, Gerektirimde Olası Evren) ve *Gerektirimi Oluşturan İlişkiler* (Küme İlişkisi, Alt Küme İlişkisi, Kümelerin Kesişimi İlişkisi; Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi ve Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi) yer almaktadır. İkinci bölüm ise Uygulama bölümüdür. Bu bölümde Adalet Ağaoğlu'nun "Toplu Oyunlar III" adlı tiyatro eserinde *Gerektirim Oluşturan İlişkilerin İncelenmesi* ile *Gerektirim-Karşıolgusallık* ve *Gerektirim-Önvarsayım Karşılaştırmaları* yapılmıştır. *Gerektirim Oluşturan İlişkilerin İncelenmesi* ile *Gerektirim-Karşıolgusallık* ve *Gerektirim-Önvarsayım Karşılaştırmaları* yapılmıştır.

Başta her konuda bana destek olan hocam Prof. Dr. Erdoğan Boz'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme minnettarım.

Çalışmayı destekleyen Türk Dil Kurumuna teşekkürü bir borç bilirim…

Büşra BELEK

Temmuz-2023, Eskişehir

GİRİŞ

1. Problemi: Gerektirim; dilbilim, felsefe, mantık ve hatta matematik gibi disiplinleri ilgilendiren bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de gerektirim üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülür. Bununla birlikte uygulamaya dair ayrıntılı bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

Gerektirim nedir? Gerektirimin özelikleri nelerdir? Gerektirimi oluşturan ilişkiler nelerdir? Gerektirimin karşıolgusallık ve önvarsayımdan farkı nedir? Bu çalışmada bu ve benzeri soruların cevabı verilmeye çalışılacaktır.

2. Konusu: Örtük anlatım yollarından biri olan gerektirim, tezin konusunu oluşturmaktadır. Bilgi yüklü metinlerin kavranması, bilginin daha anlaşılabilir olması için metindilbilimin sunduğu bazı ipuçları vardır ve bunlardan biri de örtük yapılardır. Gerektirim çıkarım, karşıolgusallık ve önvarsayım gibi örtük anlatım yollarından biridir.

Gerektirim, bir tümcenin doğruluk değerinin başka bir tümcenin doğruluk değerini doğrudan belirlemesi çerçevesindeki en belirgin ve temel ilişkidir. Gerektirim ilişkisinin temel özelliği tek yönlü bir ilişki olmasıdır. Gerektirim konuşucuya bağlı değil tümceye bağlı bir unsurdur.

3. Amacı: Gerektirim konusunu ayrıntılı bir şekilde ele alarak bilimsel açıdan ortaya koymak, tezin amacını oluşturmaktadır. Bunun için yerli ve yabancı literatür taranıp elde edilen veriler işlenerek gerektirimin özellikleri ve gerektirimi oluşturan ilişkiler teorik olarak tespit edilecektir. Sonrasında bu teorik art alandan yola çıkılarak bir metin üzerinden gerektirim incelemesi yapılacaktır.

4. Önemi: Türkiye'de doğrudan gerektirim konusu üzerine yapılmış bir lisansüstü tez bulunmamaktadır. Kitap bölümü olarak bir iki çalışma yanında diğer örtük anlatım yollarıyla (karşıolgusallık ve önvarsayım vb.) yapılan karşılaştırmalı çalışmalar mevcuttur. Bu durum yapılacak bu tezin önemini artırmaktadır.

5. Yöntemi: Tezin teorik art alanını oluşturmak için gerektirim konusunda yerli ve yabancı literatür taranacak. Bunun için yayımlanmış makale, bildiri, tez ve kitap gibi bilimsel çalışmalardan istifade edilecektir.

İkinci aşamada uygun bir metin tercihinden sonra gerektirim incelemesi yapılacaktır. Değerlendirme ve sonuç bölümü ise teori ile inceleme arasındaki paralellik ve farkı görmek açısından önemli olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ART ALAN

1.1. Gerektirim ve Özellikleri

Tümceler arası ilişkilerden biri olan gerektirim, Akşehirli'ye (2022:92) göre biçimbilimsel anlambilimin bir ögesidir. Çakır (2021:76) gerektirimi sözdizim ve anlambiliminin ara kesitinde ele alır. Özsoy ve Erk Emeksiz'e (2013:76-77) göre gerektirim karşılıklı bir ilişki değildir. A tümcesi B tümcesini gerektirirken tersi B tümcesi A tümcesini gerektirmez. Kubilay, gerektirimin tek yönlü ve iki veya daha fazla önerme arasında meydana gelen bir ilişki olduğunu belirtir (2022:20). Crystal da gerektirimi *bir terime atıfta bulunan bir terim* olarak değerlendirir (1998:136).

Gerektirim; "⊨ " veya " ⇒ " işareti ile sembolize edilir.

Akşehirli'ye (2022:92) göre gerektirim, bir tümcenin doğruluk değerinin başka bir tümcenin doğruluk değerini doğrudan belirlemesi çerçevesindeki en belirgin ve temel ilişkidir. Şener N. ve Şener S. (2019:108) bu ilişkinin mantıksal bir ilişkilendirme olduğunu belirtir. Lyons (1977:85) da gerektirimde iki tümce arasında olan zorunlu ilişkiyi mantıksal olarak şöyle açıklar. P ve Q arasındaki gerektirim ilişkisi, Q'nun doğruluğu zorunlu olarak P'nin gerçeğinden kaynaklanıyorsa bu durumda P, Q'yu gerektirir. Örneğin,

(1) Bu bir çiçektir

tümcesi doğruysa,

(2) Bu bir bitkidir.

tümcesi de doğru olmak zorundadır.

Akşehirli'nin (2022:92) açıklamasına göre bu iki cümle "(1), (2)" arasında gerektirim ilişkisi bulunmaktadır ve (1), (2)'yi gerektirir çünkü eğer bir şeyin *çiçek* olduğunu söylüyorsak bu şey aynı zamanda bir *bitki*dir. Yani *bitki* sözcüğünü kullanmadan veya onun *bitki* olduğunu dile getirmeden yalnızca *çiçek* sözcüğüyle bu düşünceye ulaşabiliyoruz.

Şener N. ve Şener S. (2019:108) gerektirim ilişkisini şöyle açıklar. (A) ve (B) adında iki tümce olsun. Gerektirim ilişkisi kurulduğunda (A) tümcesi, (B) tümcesini ancak ve ancak (A) tümcesinin doğru olduğu durumlarda (B) tümcesini (doğruysa) gerektirmektedir. Gerektirimin biçimsel (formal) gösterimi (notasyon) şöyledir.

A ⇒ B: A, B'yi gerektirir

A ⇏ B: A, B'yi gerektirmez

Şener N. ve Şener S. (2019:108) bu biçimsel gösterimin örneklemesini şöyle yapar:

(3) Pelin elma yedi (A)

(4) Pelin Meyve yedi (B)

(A) önermesi doğruysa (B) önermesi de doğrudur. İki tümce arasındaki zorunluluk mantıksal çıkarım gereğidir. Burada (A) ve (B) tümcesindeki sözcüklerin anlamları bilinçli olarak değiştirilemiyorsa (3) tümcesinin (A), (4) tümcesini (B)'yi gerektirmesi mantıksal bir zorunluluktur: A ⇒ B

Akşehirli'ye (2022:93) göre tümceler arasında doğruluk değerine bağlı kurulan ilişkiler çoğu zaman açık açık söylenmez çünkü dil kullanıcıları arasındaki ortak dünya bilgisine göre buna ihtiyaç yoktur. Örneğin;

Bu bir çiçektir denildiğinde tekrardan *bu bir bitkidir* (bağlamsal bir zorunluluk yoksa) denmesine gerek yoktur çünkü dilin ekonomik kullanımı böyledir. *Çiçeğ*in, *bitki* olduğu herkesçe bilinen bir şeydir. Bunu ifade etmek için fazladan söze gerek yoktur.

Sonuç olarak gerektirim tümceler arası bir ilişki olduğuna göre bu ilişki bir şemada şöyle gösterilebilir:

Gerektirim		
Gerektiren Tümce	**⇒**	**[Gerektirim Tümcesi]**

Şema 1. Gerektirim

1.1.1. Gerektirim İlişkisinin Ters Yönü

Akşehirli'ye (2022: 92) göre gerektirimin en belirgin temel özelliği (bk. 1.1.) tümceler arasındaki ilişkinin tek yönlü bir ilişki olmasıdır. "(1) ve (2)" örneği ile devam edersek, bir şeyin *çiçek* olmasının onun *bitki* olmasını gerektirdiğini söylemiştik. Fakat bunun tam tersi gerektirim ilişkisinde *zorunlu değildir*. Çünkü *bir şey çiçekse* (x ∈ Ç) evet *o bir bitkidir* (x ∈ B) ama *bir şey bitkiyse* onun *çiçek olması zorunlu değildir*. Bir şeyin *bitki* olduğunu söylüyorsak bu yargı, içerisinde birçok farklı bitkiyi barındırıyor olabilir. Örneğin bitkiden kasıt; *ağaç, ot, yosun* vb. olabilir:

(5) x ∈ B ⇏ x ∈ Ç

Aynı konuya temas eden Şener N. ve Şener S.'e (2019:108) göre A ⇒ B, (A) tümcesinin (B) tümcesini gerektirmesiyken, tersinden (B) tümcesi (A) tümcesini gerektirmez. Bu durumda (3) tümcesi (4) tümcesini doğrularken (4) tümcesi (3) tümcesini doğrulayamıyorsa bu ilişki bir gerektirim ilişkisi değildir: B ⇏ A

1.1.2. Gerektirim İlişkisinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, tümceler arasında *güçlü bir ilişkidir*. Bu güçlülük, mantıksal açıdan ilişkinin yanlışlanamaz ve iptal edilemez olmasıdır (Şener N. ve Şener S. 2019:108). Bunu şöyle örneklendirebiliriz

(6) Ayşe bugün teyzesini ve dayısını ziyaret etti.

(7) Ayşe bugün teyzesini ziyaret etti.

(8) Ayşe bugün dayısını ziyaret etmedi.

(6) tümcesi doğruysa (7) tümcesi doğrudur yani onu gerektirir. Ancak (6) tümcesi doğruysa (8) tümcesinin doğru olması mümkün değildir. (6) tümcesinin doğru olduğu durumlarda (8) tümcesinin doğru olma ihtimalinin olmaması, (6) tümcesinin yanlışlanamayacağını ve iptal edilemeyeceğini gösterir. Özsoy ve Erk Emeksiz (2013:76-77) de benzer bir örnek vererek gerektim ilişkisini açıklar.

1.1.3. Gerektirimde Olumsuzlama

Akşehirli'nin (2022:92) açıklamasını "(1) ve (2)" örneği üzerinden devam ettirirsek (1) tümcesi olumsuzlandığında gerektirim ilişkileri değişir:

(9) Bu bir çiçek değildir

Bu tümcede *bu*'nun çiçek olmadığı belirtilmiş, dolayısıyla bu tümce *bu bir bitkidir* gibi bir tümceyi gerektirmez. (9)'da sözü edilen şeyin bir *çiçek* olmadığı açıktır, bununla birlikte bir *bitki* de olmayabilir. Ancak,

(10) Bu bir bitki değildir

tümcesi (9) tümcesini gerektirir çünkü bir şey *bitki* değilse zaten *çiçek* de olamaz.

Bu *olumsuzlama* işlemini bir tümcenin gerektiriminin iptal edilmesi veya tersine çevrilmesi olarak görmek mümkündür. Bu durumda, *olumsuzlama* için en uygun tanım bu olabilir (2022:92).

Akşehirli'ye (2022:94) göre bir tümce *olumsuzlanmadığı* durumlarda gerektirim ilişkisi iptal edilemez. Akşehirli, gerektirim ilişkisinin en temel özelliklerinden biri olan bu durumu şöyle açıklar:

"Bu bir balıktır tümcesi *denizde yüzmektedir* gibi bir gerektirime sahip olamaz; çünkü balık denizden çıkarıldığında da balık olma özelliğini sürdürdüğünden bu iptal edilebilir bir çıkarımdır."

Erk Emeksiz (2013:76-77) de "Uğur Mumcu suikaste kurban gitti" (A) önermesinin, "Uğur Mumcu öldü" (B) önermesini gerektirdiğini belirtir. Buna karşılık (A) önermesinin *olumsuzlanması* durumunda (B) önermesi geçerli değildir.

1.1.4. Gerektirimde Olası Evren

Gerektirim alt küme ilişkisi başlığında (bk. 1.2.2.) kısmen temas ettiğimiz olası evren konusunu Akşehirli (2022:93) genişçe ele alır. Akşehirli'nin açıklamalarını "(1) ve (2)" örneği üzerinden devam edersek;

(11) a. Çiçekleri severim.
b. Ama bitkileri sevmem.

(11a) tümcesi *bitkileri severim* gibi bir tümceyi gerektirmez.

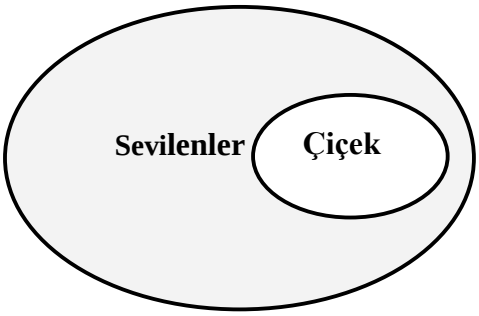
Yukarıda açıklandığı üzere, *bu bir çiçektir* tümcesi *bu bir bitkidir* tümcesini gerektirmiş olmasına rağmen, (11)'de niçin böyle bir gerektirim yoktur? Bunun açıklamalarından biri şöyledir:

Çiçek ve *bitki* arasındaki gerektirim, olası evrenlerin tümünde geçerlidir. *Çiçek*lerin bitki olduğunu söylemek, olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğruyu dile getirmektir. Çünkü *çiçek* olmanın içlemi, *bitki* olmaktır. ÇİÇEK kümesinin herhangi bir üyesi BİTKİ kümesinin de üyesi olmak zorundadır, buna karşılık *çiçek*leri sevmek yalnızca belirli bir evrende geçerlidir. *Çiçek*leri sevdiğini söyleyen kişi, başka bir konuşma anında yani başka bir olası evrende *çiçek*leri (artık) sevmediğini söyleyebilir. Bu ifade yine de *çiçek*lerin *bitki* olduğu gerçeğini değiştirmez (2022:93).

Diğer taraftan *bu bir çiçektir* tümcesinin mantıksal biçimine bakılırsa tümcedeki *bu* adılı ile *çiçek* adı arasındaki ilişkinin de bir küme ile üyesi arasındaki ilişki olduğu görülür. Açıkçası *çiçek* sözcüğünün kaplamında, *bu* adılı ile gönderimde bulunulan nesne de yer almaktadır (2022: 93).

Buna karşılık *çiçekleri severim* tümcesinde çiçek adının bir kaplamı vardır ve bu BİTKİ kümesinin değil, konuşucunun *sevdiği şeyler*in yer aldığı bir kümenin alt kümesidir (2022:93).

Bu nedenle de ortada alt anlamlılığa dayalı bir gerektirim ilişkisinin söz konusu olmadığı belirtilmiştir.

Şema 2. ***Gerektirim İlişkisinin Alt Küme Gösterimi***

1.2. Gerektirim Oluşturan İlişkiler

1.2.1. Küme İlişkisi

Akşehirli (2022: 92) gerektirim ilişkisini bir küme ilişkisi olarak belirler. (1)'de *bu* gösterimiyle kendisinden söz edilen şey, ÇİÇEK kümesinin bir elemanı olarak ifade edilmektedir. Sözü edilen ve (Ç)İÇEK kümesinin elemanı olan şey için *x* denilirse, bu ilişki şöyle ifade edilebilir:

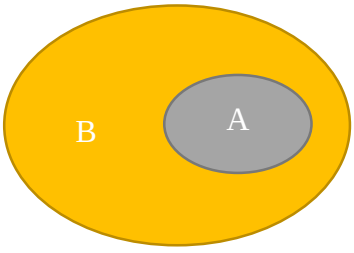
(12) x ∈ Ç

(13) x ∈ Ç ⇒ x ∈ B

(1) tümcesinin açıklaması şöyledir: x, (Ç)çiçek kümesinin elemanıdır. (2) tümcesinin açıklaması şöyledir: x, (Ç)içek kümesinin elemanı ise aynı zamanda x, (B)itki kümesinin de elemanıdır.

x'in (Ç)içek olması onun (B)itki olmasını gerektirir. Yani (1), doğal olarak (2)'yi gerektirmektedir.

Şener N. ve Şener S. de (2019:108) gerektirim ilişkisini küme gösterimi ile şöyle şemalandırmıştır.

Şema 3. ***Gerektirim İlişkisinin Küme Gösterimi***

Şener N. ve Şener S.'e (2019:108) şema 3'e bakıldığında A kümesi B kümesinin alt kümesidir. Buna göre ⟦A⟧ kümesinin doğru olduğu durumlarda ⟦B⟧

kümesi de doğrudur. ⟦A⟧ ⊂ ⟦B⟧ durumunda A ⇒ B'dir. ⟦B⟧ kümesinin doğru olduğu durumlarda ⟦A⟧ kümesinin doğru olması gerekmez. Bundan dolayı gerektirim ilişkisi yoktur.

Erk Emeksiz (2013:76-77) ise bu ilişkiyi *üst kavram ilişkisi* olarak belirler. Yukarıda örnek verdiğimiz (3)'teki *elma* ile (4)'teki *meyve* arasında bir üst kavram ilişkisi vardır yani *meyve*, *elma*yı kapsar.

1.2.2. Alt Küme İlişkisi

Akşehirli'ye (2022:92) göre gerektirim ilişkisi bir kümenin elemanı olmakla birlikte (bk. 1.2.1.) bir alt küme ilişkisini de gösterir. Akşehirli'nin açıklamasını "(1) ve (2)" örneği üzerinden devam ettirirsek, bir şeyin *çiçek* olmasının onun *bitki* olmasını gerektirmesi, ÇİÇEK kümesinin BİTKİ kümesinin alt kümesi olmasına bağlıdır.

(14) Ç ⊂ B

Akşehirli (2022:92-93) kimi tümcelerde alt küme ilişkilerinin çok açık olmadığını belirtir. Örneğin;

(15) Tahsin çalışkandır

tümcesinde alt küme ilişkisi yoktur çünkü (15) tümcesi *Tahsin'*i bir kümenin elemanı yapsa da ÇALIŞKAN OLANLAR kümesi, her hangi bir kümenin alt kümesi değildir. Bunun nedeni, önermenin doğruluk değerinin geçerli olduğu evrene dair bir kısıtlamanın yapılmamış olmasıdır.

1.2.3. Kümelerin Kesişimi İlişkisi

Akşehirli'ye (2022:93-94) göre kimi tümce yapıları farklı gerektirim ilişkileri sergiler, bunlardan biri kümelerin kesişimidir. Akşehirli'nin açıklaması şöyle bir örnekle devam ettirebilir:

(16) Bu dönem sınıf kalabalık ancak çok neşeli

tümcesinin iki gerektirimi söz konusudur:

⇒ a. Bu dönem sınıf kalabalık

⇒ b. Bu dönem sınıf çok neşeli

(16) tümcesindeki yargılar yani *bu dönem sınıfın kabalık ve çok neşeli* olması olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Nedenine gelince bu yargı, konuşucuya göre göreceli bir yargıdır. Bu nedenle olası evrenlerin yalnızca bir

kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte (16)'nın doğru olduğu her olası evrende *bu dönem sınıf kalabalık* ve *bu dönem sınıf çok neşeli* tümceleri de doğru olmak durumundadır.

Akşehirli (2022:94) buradaki gerektirim ilişkisinin, alt anlamlılığa değil kesişime dayandığını belirtir. Ona göre eğer x gibi bir eleman (A) ve (B) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa bu eleman hem (A) hem de (B) kümesinin elemanıdır.

(17) $x \in A \cap B \Rightarrow x \in A$ ve $x \in B$

Gerektirim İlişkisi başlığı altında gerektirimin tek yönlü bir ilişki olduğundan bahsedilmişti. (16) a ve b tümceleri birbirlerini gerektiren bir yargıda bulunmamaktadırlar ve aynı zamanda (16) tümcesini de gerektirmemektedirler.

(18) $x \in A \not\Rightarrow x \in A \cap B$

(19) $x \in B \not\Rightarrow x \in A \cap B$ (Akşehirli 2022:94)

1.2.4. Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi

Erk Emeksiz'e (2013:77) göre (A) tümcesinin gerektirdiği (B) tümcesi arasında çift yönlü bir gerektirim varsa buna *bakışımlı karşıtlık ilişkisi* denir. Bu ilişki şöyle örneklenebilir.

(20) Doğan, Aziz'in öğrencisidir.

(21) Aziz, Doğan'ın hocasıdır.

Yukarıda verdiğimiz (20) ve (21) tümceleri bakışımlı karşıtlık ilişkisi taşır. Buna göre her iki tümce arasında anlamsal ilişki çift yönlüdür yani her ikisi birbirini gerektirir. Hurford vd. (2007, Akt. Erk Emeksiz 2013:77) bu ilişkiyi *açımlama ilişkisi* olarak ele alırlar.

Akşehirli (2022:96) de buna *eşdeğerlilik (equivalence)* adını verir. Ona göre tümceler eşdeğerdedir yani tümcesel olarak eş anlamlılık söz konusudur. Daha açık ifade edersek her iki tümce doğruluk değeri bakımından birbirlerini gerektirmektedir.

Akşehirli (2022:96) eşdeğerlik ilişkisinin, etken-edilgen karşıtlı ve ara değerler taşımayan karşıt anlamlı sıfat ve belirteçli ayrıca "ve" bağlacı ile kurulan kimi tümceler arasında görülebileceğini belirtir. Bu şöyle örneklendirilebilir.

(22) a. Ali telefonu açtı.

b. Telefon Ali tarafından açıldı.

(22a)'daki etken tümcenin edilgen biçimi (22b)'de verilmiştir. Eşanlamlı olan bu tümceler arasında eşdeğerlilik ilişkisi vardır. Finch (2000:164) de sözdizimsel yapıda tümcelerin etken ve edilgen biçimlerinin birbirini gerektirebileceğine işaret eder.

(23) a. Bu sorular doğru.
b. Bu sorular yanlış değil.

(23)'te ara değerler taşımayan karşıt anlamlılığın olumsuzlaması söz konusudur. Dolayısıyla a ve b tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(24) a. Bu masa dayanıklı ve kullanışlı.
b. Bu masa kullanışlı ve dayanıklı.

(24)'te *ve* bağlacı ile kurulmuş bir tümceler vardır. (24a)'daki *ve* bağlacı ile bağlanan iki sıfat (24b)'de yer değiştirildiğinde karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

1.2.5. Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi

Akşehirli (2022:94)'ye göre, tümceler arası gerektirim ilişkileri iletişimin neredeyse her düzeyinde değişken şekillerde üretilebilir. Bunlardan biri de gerektirim ilişkisinin zaman, görünüş ve kip ulamlarına göre gerçekleşenleridir.

(25) Neredeyse ölüyordum.

(25)'te -[üyor] sürekliliği, -[du] geçmiş zamanı bildirir. Ancak tümcedeki *neredeyse* belirtecinden anlaşılacağı üzere tümcedeki eylem geçmişte devam etmiş ve bitmiş değildir. Bu tümcenin zorunlu gerektirimi şöyledir:

⇒ ölmedim

Akşehirli (2022:95), -[mişti] biçimbirimli örnek bir tümce vererek bu yapının gerektirim oluşturduğunu belirtir.

(26) Bugüne değin hiç suşi yememiştim.

(26)'daki tümceden konuşucunun suşi yediği anlaşılıyor. Akşehirli'ye (2022:95) göre bu tümcenin üç farklı zaman dilimine gönderimi vardır.

i. Konuşucunun hiç suşi yemediği zaman dilimi
ii. Konuşucunun suşi yediği an veya suşi yedikten sonraki zaman dilimi
iii. Konuşucunun ilk iki zaman gönderimini dile getirme zamanı

Bu üç zaman diliminden ikincisi (Konuşucunun suşi yediği an) bu tümcenin gerektirimini oluşturmaktadır. Bunu şöyle test etmek mümkündür:

(27) Bugüne değin hiç suşi yemedim

(27)'deki tümcede o güne değin hiç suşi yenmediği belirtilir ancak konuşma anında veya bir süre önce suşi yediğine dair bir çıkarım söz konusu değildir. Bu tümceden elde edilebilecek en güçlü çıkarım; tümcenin geçmişe gönderim yapmasına rağmen konuşma anında doğruluğunun geçerli olmasıdır (Akşehirli, 2022:95).

1.3. Gerektirim ve Karşıolgusallık

Üzümcü'ye (2020:123) göre "Karşıolgusallık iki durumda karşımıza çıkar. İlki öznenin var olan durumun aksini ifade ettiği arzu ve istekler aracılığıyla oluşan karşıolgusal dilekler, diğeri ise şimdiyle ilişkili olarak geçmişteki bir olası duruma işaret eden koşul tümceleridir. Her iki bildirim türünde de olgusal dünyadaki durum bilinmekte fakat işaretlenen zamanda olgusal durumun karşısında yer alan olası durum ifade edilmektedir. Konuşucu konuşma anından geçmişe yönelen bir bakış açısıyla ya da geçmişte, geleceğe yönelen bakış açısıyla yargıda bulunur." Denizer (2023: 201) de bir tümce, konuşurun önvarsayımsal olarak olgu saydığı bir eylemin tersi hakkındaysa onun karşıolgusal bir tümce olacağını belirtir.

Gerektirim konusunu *karşıolgusallık* ile ilişkilendiren Akşehirli'ye (2022:95) göre karşıolgusallıkta, bir tümcedeki olayın gerçekleşebilmesi diğer tümcedeki olayın gerçekleşmesi şartına bağlıdır. İlk tümcedeki (yan tümcedeki) olay gerçekleşmezse ikinci tümcedeki (ana tümce) olay gerçekleşemez.

(28) Kutay eve erken ulaşsaydı yemeğe yetişecekti

(28)'de Kutay eve erken ulaşamadığı için yemeğe yetişememiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi yan tümce gerçekleşmediği için ana tümce gerçekleşmemiştir. Ancak (28)'deki tümce aşağıda verilen iki olumsuz gerektirim üretmiştir.

(a) Kutay eve ulaşmamıştır

(b) Kutay yemeğe yetişmemiştir

Bu iki tümceye bakıldığında aradaki ilişkinin gerektirim olduğu ilişkinin tek yönlü olmasından anlaşılabilir. Daha açıkçası *Kutay eve ulaşmadı* ve *Kutay yemeğe yetişmedi* tümceleri (28)'i gerektirmez.

Üzümcü'ye (2020:124) göre karşıolgusal ifadelerin geçmiş zamana işaret etmesi ve gerçeklik dünyasındaki bir olayın karşıtlığında yer alması gerekir.

Geçmişteki bir olasılık doğal olarak karşıolgusal bir yorumlamayı ifade eder: "Eğer iyi oynayamasaydım ve izleyici beğenmeseydi fazla film çekmezdim."

Üzümcü (2020:124) karşıolgusallık ve olgusal dışı arasındaki farkı şöyle örnek tümce ile açıklar. "Eğer çok çay içersen, öleceksin!" olgusallık dışıdır. Bunun nedeni bu tümcenin gelecekteki bir olaya atıfta bulunmasıdır. Karşıolgusallık ise olgusal dünyaya koşut bir dünyaya atıfta bulunur. Sonuç olarak olgusallık dışı bildirim, önermenin olgusallık durumunu açığa çıkarmaz, durum belirsizdir.

1.4. Gerektirim ve Önvarsayım

Gerektirim konusunu önvarsayım ile karşılaştırmalı olarak ele alan Çakır'a (2021:90-91) göre ikisi arasındaki en temel fark, önvarsayımlar *konuşucu odaklı*yken gerektirimlerin *tümce odaklı* olmasıdır. Daha açıkçası tümcelerin değil konuşucuların önvarsayımı vardır, diğer yandan konuşucuların değil tümcelerin gerektirimi vardır. İşsever buna önvarsayımın *kullanımsal*, gerektirimin *anlamsal* olduğu bilgisini ekler.

(29) a. Eskişehir'in 14 ilçesi var.[1]

b. Eskişehir'in 13 ilçesi var.

Çakır'a (2021:90-91) göre (29b)'deki bilgi (29a)'nın gerektirimidir. Bu doğrudan tümce çözümlemesi ile ortaya çıkmaktadır. Daha açıkçası bir ilin 14 ilçesi varsa mutlaka 13 ilçesi de olacaktır. (29b) bir önvarsayım değildir.

Gerektirim ile önvarsayım arasındaki fark, tümcenin olumsuzlanmasıyla en kolay biçimde anlaşılabilmektedir. Önvarsayımda tümcenin olumsuzlanması durumunda bir değişiklik olmazken gerektirimde tümce doğruluk değerini kaybeder.

(30) a. Köyün muhtarı traktör satın almış

b. Köyün bir muhtarı var

(31) a. Köyün muhtarı traktör satın almamış

b. Köyün bir muhtarı var

(30) ve (31)'deki (b) tümceleri, (30) ve (31)'deki (a) tümcelerinin önvarsayımıdır. Dikkat edilirse (30)'daki tümcenin olumsuzu olan (31)'in önvarsayımında bir değişiklik yoktur. Bununla birlikte gerektirim farklılaşmaktadır.

(32) a. Dedem rahmetlik oldu

[1] Önvarsayım ve Gerektirim. [Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri]. Erişim adresi https://acikders.ankara.edu.tr./onvarsayımvegerektirim.pdf (28.06.2023)

b. Dedem öldü

(33) a. Dedem rahmetlik olmadı

b. Dedem öldü

(32)'deki (a) tümcesi (b) tümcesini gerektirmektedir. (32a) olumsuzlandığında (33)'teki gerektirimin doğruluk değeri değişir. Bu durumda (33)'teki (a) tümcesi, (b) tümcesini gerektirmez.

Finch (2000:162) de gerektirim ve önvarsayım arasındaki en temel farkın olumsuzlama ile ortaya çıkabileceğini şu örnekle verir:

(34) a. Fransa kralı dün Suriye'ye gitti

b. Bir Fransa kralı vardır

(35) a. Fransa kralı dün Suriye'ye gitmedi

b. Bir Fransa kralı vardır

(34) ve (35)'teki (b) tümceleri, (34) ve (35)'teki (a) tümcelerinin önvarsayımıdır. Dikkat edilirse (34)'teki tümcenin olumsuzu olan (35)'in önvarsayımında bir değişiklik yoktur. Bununla birlikte gerektirim farklılaşmaktadır.

Çakır'a (2021:90-91) göre gerektirim ile önvarsayım arasındaki farkı belirlemenin diğer bir yolu da *hedef tümceyi soru veya şart tümcesi yapmaktır*. Ja'fer (2008:15; Akt.'den Levinson, 1997:219; Leech, 1976:292) bu konuda şu örnek tümceleri sıralar:

(36) a. Öğretmenden aldığın kitap ilginç. (iddia)

b. Öğretmenden kitabı ne zaman aldın? (soru)

c. Öğretmenden aldığın kitabı geri aldığını gör (komut)

d. Öğretmenden ne ilginç bir kitap aldın! (ünlem)

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET AĞAOĞLU'NUN "TOPLU OYUNLAR III" ADLI TİYATRO ESERİNDE GEREKTİRİM

2.1.Gerektirim Oluşturan İlişkilerin İncelenmesi

2.1.1. Küme ve Alt Küme İlişkisi

Gerektirim ilişkisi bir *küme ilişkisi*dir. (A) tümcesindeki x, Y kümesinin elamanı ise aynı zamanda (B) tümcesindeki Z kümesinin de bir elemanıdır ve aralarında alt küme ilişkisi vardır. Bu ilişki diğer bir ifadeyle *üst kavram ilişkisi*dir. (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında *tek yönlü bir gerektirim ilişkisi* vardır:

$x \in Y$ (A)

$x \in Y \Rightarrow x \in Z$ (B)

Y kümesi herhangi bir kümenin alt kümesi değilse burada alt küme ilişkisi de yoktur.

Küme ilişkisi, yalnızca alt küme (üst kavram) ilişkisi ile sınırlı değildir. Ör. Eş/yakın anlamlıların oluşturduğu küme ilişkisi de vardır.

Küme ve Alt Küme (Üst Kavram) İlişkisi

Ör. 1

MELTEM : (Gülerek gider, giriş kapısından başını evin içine uzatır.) Baba!. (Girer.) Babaa? (Sağ yana doğru yürür. Evin alt kat başka bölümlerine açılan kayısından AHMET Bey gelir. Ufak tefek, hemen hemen süklüm yüklüm, bahçeye çıkar. MELTEM:) ***Babam****. Şu ânda emekliymiş gibi görünüyor, ama Ahmet Tura'nın emekli olmasına daha en az on yıl var.* ***Turizm Bakanlığı memurlarındandır****. Şu, broşür, afiş gibi tanıtım şeylerini hazırlıyorlar...*

SELMA : Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde. (Kocası, utangaç, küçük Japon adımlarıyla çabuk çabuk onun yanına gider; SELMA 'ya kedi gibi sokulmak ister.) Aaa, surat asma, sakın

ağlama! Hiç değilse bu akşam hayata biraz güler yüzle bak a canım. Miyop olsan bile... ***(s.26)***

"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır."

(A) "Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır" tümcesinin gerektirimi:

⇒ (B) [Babam bir çalışandır]

Küme ilişkisi (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir:

(A) ⇒ (B)

Olası Evren

(A) *"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır"* tümcesi ile (B) *"Babam bir çalışandır"* tümcesi arasındaki gerektirim olası evrenlerin tümünde geçerlidir. *Memur*ların bir *çalışan* olduğunu söylemek olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğruyu dile getirmektir. *Memur* olmanın içlemi *çalışan* olmaktır. *Memur* kümesinin herhangi bir üyesi *çalışan* kümesinin de üyesi olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Küme ilişkisi (A) *"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır"* tümcesi ile gerektirdiği (B) *"Babam bir çalışandır"* tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir.

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Babam bir çalışandır"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersizdir. Buna göre (A) *"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarındandır"* tümcesi *"Babam…Turizm Bakanlığı memurlarından değildir"*

şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi "*Babam bir çalışandır"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 2

AHMET : *O değil, ben. (Bir ân) Demek Hekimzade Necmi Beyefendiyi işittiniz, biliyorsunuz?*

SERMET : *(Bir ona, bir MELTEM'e bakar. Oyununu sürdürmeye karar verir.) Nasıl bilinmez efendim, koskoca Hekimzade Necmi Beyefendi, işitmemiş olan var mı?*

AHMET : *(İyice canlanmıştır.) Kendileri anne tarafından büyükbabam. Baba tarafından dedem ise, Allah ikisine de gani gani rahmet eyleye,* ***Ahmet Müfit Paşa dedemdir.***

MELTEM : *(Tehlikeyi sezer.) Demek karşılaştınız?*

AHMET : *Fakat, beyefendiyle tanışmıyoruz ki? Lütfedip düğününe gelmişler. Ben de diyordum, herhalde Suat oğlumun...*

SERMET : *(MELTEM'in uzattığı içki bardağım alırken ona göz kırpar:) Elbette değil mi ya? Elbette... Bir tanrı misarifi de sayabilirsiniz. İçelim.* ***(s.38)***

"Ahmet Müfit Paşa dedemdir"

(A) "Ahmet Müfit Paşa dedemdir" tümcesinin gerektirimi:

$\Rightarrow$ *(B) [Ahmet Müfit Paşa akrabamdır]*

Küme ilişkisi (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir:

(A) $\Rightarrow$ (B)

Olası Evren

(A) *"Ahmet Müfit Paşa dedemdir"* tümcesi ile (B) "*Ahmet Müfit Paşa akrabamdır"* tümcesi arasındaki gerektirim olası evrenlerin tümünde geçerlidir. *Dede*lerin bir *akraba* olduğunu söylemek olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğruyu dile getirmektir. *Dede* olmanın içlemi *akraba* olmaktır. *Dede* kümesinin herhangi bir üyesi *akraba* kümesinin de üyesi olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Küme ilişkisi (A) *"Ahmet Müfit Paşa dedemdir"* tümcesi ile gerektirdiği (B) "*Ahmet Müfit Paşa akrabamdır"* tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir.

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Ahmet Müfit Paşa dedemdir"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Ahmet Müfit Paşa akrabamdır"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Ahmet Müfit Paşa dedemdir"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Ahmet Müfit Paşa dedemdir"* tümcesi *"Ahmet Müfit Paşa dedem değildir" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi "*Ahmet Müfit Paşa akrabamdır"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 3

TV RÖPORTAJCISI: (Alçak) Devam edelim... (Spiker tonu) Aileden kimse kalmadı, dediniz, ama sanırım bir ikiziniz var. Erkek kardeşiniz?

*MELTEM : (Şaşırır.) Aaaa, evet, o... ikizim tabii**... O... Şairdir.***

TV RÖPORTAJCISI: (Öcünü almış gibi) Öyle mi? Özür dilerim, ben çok kötü bir şiir okuruyum da...

MELTEM : Özür dilemeniz gerekmez. Zaten bugün bütün dünyada şiir, yalnız şairler için yazılıyor, deniyor. (Gülerler. Barış havası geri gelir. MELTEM, saygılı) Aslında çok iyi bir yönetmendi, tiyatromuzda herkesin saygısını kazandı, izleyicinin de tabii. ***(s.18-19)***

"O... Şairdir."

(A) "O... Şairdir." tümcesinin gerektirimi:

⇒ (B) [O… sanatçıdır]

Küme ilişkisi (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir:

(A) ⇒ (B)

Olası Evren

(A) *"O... Şairdir."* tümcesi ile (B) "*O… sanatçıdır"* tümcesi arasındaki gerektirim olası evrenlerin tümünde geçerlidir. *Şair*lerin bir *sanatçı* olduğunu söylemek olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğruyu dile getirmektir. *Şair* olmanın içlemi *sanatçı* olmaktır. *Şair* kümesinin herhangi bir üyesi *sanatçı* kümesinin de üyesi olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Küme ilişkisi (A) *"O... Şairdir."* tümcesi ile gerektirdiği (B) "*O… sanatçıdır"* tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir.

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"O... Şairdir."* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*O… sanatçıdır"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"O... Şairdir."* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"O... Şairdir."* tümcesi *"O... Şair değildir." şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi *"O... sanatçıdır."* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Eş/yakın anlamlı küme ilişkisi

Ör. 4

> *Biz buraları çoktan bırakmıştık. Babam da... Ama o daha uzun kaldı burada. Sekiz yıl önceki ölümüne dek... Göze görünen tek becerisi, diktiği şu erik ağacı olmuş. Annem öyle söylerdi (Usulca*

güler.) Çocuklarını unutup... (Bir ân) Ağacın buradaki varlığıyla yokluğu aynı idi. Oysa son aylar nasıl da sık geldim, erik ağacının yanından ne kadar çok geçtim... Ama hep koşturarak: Bugün nasılsın anne? İşte bak, ilacın. Ah, daha uzun kalamıyorum, işler beklemiyor... Anne? ***Anne bak, sana doktoru getirdim.*** *(Bir ân) Mezarları da unutmuştum. Mezarlık... İkiz kardeşim. Orada, o da... (Bir ân, hafif, seyirciye doğru:) Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi... Mezara toprak attı ve bana hiç bakmadı. Sonra, yanma gittim. "Tanışmıyor muyuz?" diye sordum ona. "Tanışmıyoruz," dedi. Sesi uzak. Çok uzak. Ve dönüp gitti. (Bir ân. İçedönük) Yakında tıpkı babamla amcam gibi olacağız; gerçekten tanımayacağız birbirimizi... Gazetelerde, dergilerde fotoğraflarıma rastlayıp durmasa ya da ben, bazı dergilerde zaman zaman şiirlerini görmesem... kitabını bilmesem... arada sırada yüz yüze gelmesek, -görmezlenerek geçip gittiklerimiz- bir gün, bir toplantıda karşılaşınca, oradaki ortak bir tanış belki oğlum Can, bize de: "Tanışmıyor musunuz?" diyerek tanıştırabilir bizi.*

(Gökyüzüne bakar.) ***(s.23)***

"Anne bak, sana doktoru getirdim."

(A) "Anne bak, sana doktoru getirdim" tümcesinin gerektirimi:

$\Rightarrow$ *(B) [Anne bak, sana hekimi getirdim]*

$\Rightarrow$ *(C) [Anne bak, sana tabibi getirdim]*

Bu örnekteki küme ilişkisinde, alt küme ilişkisi olmadığı gibi üst kavram ilişkisi de yoktur. Gerektirim, eş/yakın anlamlılar kümesi üyeleri arasında gerçekleşir. Buna göre (A), (B) ve (C) tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) $\Leftrightarrow$ (B), (A) $\Leftrightarrow$ (C), (B) $\Leftrightarrow$ (C)

Olası Evren

(A) *"Anne bak, sana doktoru getirdim"* tümcesi ile (B) "*Anne bak, sana hekimi getirdim"* ve (C) "*Anne bak, sana tabibi getirdim"* tümceleri arasındaki gerektirim

olası evrenlerin tümünde geçerlidir. *Doktor*ların bir *hekim* ve *tabip* olduğunu söylemek olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğruyu dile getirmektir. *Doktor* sözcüğünün eşanlamlıları *hekim ve tabip* sözcükleridir. *Doktor* kümesinin herhangi bir üyesi *hekim ve tabip* kümesinin de üyesi olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Eş/yakın anlamlılar kümesi üyeleri arasında gerçekleşen bu ilişki, (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) ve (C) tümceleri arasında oluşan çok yönlü bir ilişkidir:

(A) ⇔ (B), (A) ⇔ (C), (B) ⇔ (C)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Anne bak, sana doktoru getirdim"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Anne bak, sana hekimi getirdim"* ve (C) "*Anne bak, sana tabibi getirdim" tümceleri* de doğrudur. Bu durumda (A) *"Anne bak, sana doktoru getirdim"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çok yönlü gerektirim ilişkisi bulunan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (*A) "Anne bak, sana doktoru getirdim" tümcesi, (A) "Anne bak, sana doktoru getirmedim" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi (B) "*Anne bak, sana hekimi getirdim"* ve (C) "*Anne bak, sana tabibi getirdim"* tümcelerinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör.5

TV RÖPORTAJCISI: Üstelik karşımızda sizin gibi somut bir örneği de varken...

MELTEM : Rica ederim, kendimi kastetmedim...

TV RÖPORTAJCISI: Bir de, dış dünyaca benimsenmek söz konusu olduğunda acaba, sizin görüşünüz nedir? Yani şu evrensellik konusunda?..

*MELTEM : Şöyle düşünüyorum: Dış dünya da artık kendisine yetmiyor ki. Yeni renkler, yeni sesler istiyor, arıyor. Hatta bunun araştırmasını yapıyorlar onlar. **Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar.** Bizim ise bulunduğumuz noktadan dürüstçe konuşmamız yeterlidir. Artık*

giyilmeyen üçetek şalvarla folklorik ava çıkmak ne kadar hata ise, henüz sanatçı düzeyinde bile yaşanmayan epistemolojik silahlarla atışa kalkmak da o kadar yanlış. Ben, benim. Bern'imin dış dünyaya karşı ne büyüklük, ne de küçüklük duygusu söz konusu. Sinemanın bizzat kendisi evrensel bir dil, tabii onu iyi kullanabiliyorsak... ***(s.20)***

"*Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar"*

(A) "Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar" tümcesinin gerektirimi:

⇒ *(B) [Hiçbir şeyi tesadüfe bırakmıyorlar]*

Gerektirim, eş/yakın anlamlılar kümesi üyeleri arasında gerçekleşir. Buna göre (A) ve (B) tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

(A) *"Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar"* tümcesi ile (B) "*Hiçbir şeyi tesadüfe bırakmıyorlar"* tümcesi arasındaki gerektirim olası evrenlerin tümünde geçerlidir. *Rastlantı* sözcüğü yerine *tesadüf sözcüğünü* kullanmak olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğruyu dile getirmektir. *Rastlantı* sözcüğünün eş/yakın anlamlısı *tesadüf*tür. *Rastlantı* kümesinin herhangi bir üyesi *tesadüf* kümesinin de üyesi olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Eş/yakın anlamlılar kümesi üyeleri arasında gerçekleşen bu ilişki, (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında oluşan çift yönlü bir ilişkidir:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Hiçbir şeyi tesadüfe bırakmıyorlar"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulunan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmıyorlar", "Her şeyi rastlantıya bırakıyorlar" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi (B) "*Hiçbir şeyi tesadüfe bırakmıyorlar"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

2.1.2. Kümelerin Kesişimi İlişkisi

Gerektirim ilişkilerinden biri de bir *kümelerin kesişimi ilişkisi*dir. Bu ilişki kümelerde olduğu gibi üst anlamlılığa değil kümelerin kesişime dayanır. Buna göre eğer x gibi bir eleman (A) ve (B) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa bu eleman hem (A) hem de (B) kümesinin elemanıdır:

$x \in A \cap B \Rightarrow x \in A$ ve $x \in B$

Ör. 6

AHMET	*: Sen benimle dans etmeyi sevmezsin ki?..*
SELMA	*: Kayınvalide olmayı da sevmiyordum, fakat oldum işte. (Kızına bakar, ona göz kırpar. MELTEM, bu ândan itibaren yine düğün gününün zamanı içinde olur.)*
	Semih nerelerde kaldı?
AHMET	*: Ama biz iyiyiz böyle.*
SELMA	*: Ahmetciğim, oğlumuzu merak ediyorum, sevgilimi değil...*
AHMET	*: Bir şarkı söylemek istiyorum da...*
MELTEM	*: Söyle babacığım, içinden ne geliyorsa...*
	Anne... henüz biz bizeyiz. Ne olur, cesaret ver.
SELMA	*: Bakalım, vere vere çantamda biraz bozukluk cesaret kaldıysa... (Kocasının omuzlarını dikletir, kravatını düzeltirken:)* ***Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin.***
MELTEM	*: (Kınayarak:) Annee... Lütfen.*

SELMA : Ne dedim? Söylemesin, demedik ki! Ellerimle herkesin karşısına, masanın üstüne çıkarttım bile... (Gülerek, kocasına.) E, hadi ya... (AHMET Bey, "Gecenin matemini..." şarkısını umulmadık bir duyarlık ve güzellikte, pes tonda söylerken SELMA da ona katılır. Bir süre dinleriz. En küçük kardeş, SEMİH, sağ kulisten gelir, sahnenin önünü-caddeyi, kateder, bahçe kapısından girer. Boynunda kırmızı atkı, üstünde parkaya benzer bir şey. Soluk soluğadır.) ***(s.27)***

"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"

(A) "Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin" birleşik tümcesinin iki gerektirimi vardır:

$\Rightarrow$ *(B) [Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir]*

$\Rightarrow$ *(C) [artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin]*

Olası Evren

(A) *"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* birleşik tümcesindeki yargılar yani "*Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir"* ve "*artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"*, konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* birleşik tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümceleri de doğru olmak zorundadır.

Bu durumda (A), (B) ve (C) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa, bu hem (B) hem de (C) kümesinin bir elemanıdır:

$A \in B \cap C \Rightarrow A \in B$ ve $A \in C$

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olduğu için (B) "*Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir*" ve (C) "*artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* tümceleri birbirlerini gerektirmezler ve aynı zamanda (A)'yı

"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin" de gerektirmezler:

$A \in B \nRightarrow x \in B \cap C$

$A \in C \nRightarrow x \in B \cap C$

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* birleşik tümcesi doğruysa (B) "*Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir*" ve (C) "*artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* tümceleri de doğrudur. Bu durumda (A) tümcesi yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Gerektirim ilişkisinin *olumsuzlama* işlemi bir tümcenin gerektiriminin iptal edilmesi veya tersine çevrilmesidir. Buna göre (A) *"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* birleşik tümcesi *"Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmemişimdir. Ancak artık tadında bırakılacak noktayı bilmemelisin" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimleri olan (B) "*Mikrofonlara sarılmış nicelerinden iyi olduğunu her zaman kabul etmişimdir*" ve (C) "*artık tadında bırakılacak noktayı bilmelisin"* tümcelerinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 7

SERMET *: Ortalıkta kimseler görünmüyor. Dans edilmeyecek mi?*

AHMET *: Edilecekmiş. Neredeyse toplanırlar herhalde. Malum beyefendi, şimdiki gençler pek öyle titiz değiller saat hususunda...*

SERMET *: (Biraz eğlenmek ister.) Bu ses... Bu duruş...* ***Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum.*** *Durun bakayım, hiç otel kâtipliği falan yaptınız mı?*

AHMET *: Hayır, estağfurullah, yani ne münasebet?*

SERMET *: Neden? Otel kâtipleri, gece bekçileri benim en has dostlarımdır.*

AHMET *: Gerçekten... Haklısınız. İyi seçemiyorum.*
Fakat... Benim de gözüm sizi ısırıyor gibi. Siz neyle iştigal buyuruyorsunuz? Sahne sanatlarımı?

SERMET *: Yo, yooo! Önce ben sordum. İlkin ben sizin hayatta ne yaptığınızı bulacağım. (Parmağını sallar)... Yaşlanmış yorgun gönlüne deminki gibi cici kızlarda şifa arayan bir...* ***(s.36-37)***

"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum."

(A) "Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum" tümcesinin iki gerektirimi vardır:

$\Rightarrow$ *(B) [Sizi bir yerden gözüm ısırıyor]*

$\Rightarrow$ *(C) [(sizi) çıkaramıyorum]*

Olası Evren

"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum" tümcesindeki yargılar yani "*sizi bir yerden gözüm ısırıyor* ve *(sizi) çıkaramıyorum"*, konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümceleri de doğru olmak zorundadır.

Bu durumda (A), (B) ve (C) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa, bu hem (B) hem de (C) kümesinin bir elemanıdır:

$A \in B \cap C \Rightarrow A \in B$ ve $A \in C$

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olduğu için (B) "*Sizi bir yerden gözüm ısırıyor*" ve (C) "*(sizi) çıkaramıyorum"* tümceleri birbirlerini gerektirmezler ve aynı zamanda (A)'yı *"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum"* da gerektirmezler:

$A \in B \not\Rightarrow x \in B \cap C$

$A \in C \not\Rightarrow x \in B \cap C$

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum"* tümcesi doğruysa (B) "*Sizi bir yerden gözüm ısırıyor*" ve (C) "*(sizi) çıkaramıyorum"* tümceleri de doğrudur. Bu durumda (A) tümcesi yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Gerektirim ilişkisinin *olumsuzlama* işlemi bir tümcenin gerektiriminin iptal edilmesi veya tersine çevrilmesidir. Buna göre (A) *"Sizi bir yerden gözüm ısırıyor, lakin çıkaramıyorum"* tümcesi "*Sizi bir yerden gözüm ısırmıyor, lakin çıkarıyorum" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimleri olan (B) "*Sizi bir yerden gözüm ısırıyor*" ve (C) "*(sizi) çıkaramıyorum"* tümcelerinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 8

SERMET *: O halde siz gelinin annesinin yıllardır görmediği uzak hısımlarından birisiniz ve taşra şehirlerimizden birinde müze müdürüsünüz? (Buluşundan hoşnut:) Nasıl?*

AHMET *: **Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil.** Bir defa ben bu şehirden başka yerde yaşamadım. Tabii, on-on beş günlük mecburi iş seyahatlerini saymazsanız...*

SERMET *: Hiç evlenmediniz? Evlenemediniz yani?*

AHMET *: Aa, niye? Evliyim. Hem de ateş gibi bir kadınla. (Birden toparlanır.) Affınıza sığınarak, peki siz kimlerdensiniz? Herhalde damadımız Suat'ın... (MELTEM içerden gelir, bir süre onların böyle bir resmiyet içinde konuşmalarını dinler. Gülmekle ağlamak arası kalır.)*

SERMET *: Damadınız da mı Hekimzadelerden oluyor?* ***(s.37)***

"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil."

(A) "Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil" tümcesinin iki gerektirimi vardır:

$\Rightarrow$ *(B) [Biraz daha yaklaştınız]*

$\Rightarrow$ *(C) [çok değil]*

Olası Evren

"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil" tümcesindeki yargılar yani *"Biraz daha yaklaştınız"* ve "*çok değil"*, konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümceleri de doğru olmak zorundadır.

Bu durumda (A), (B) ve (C) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa, bu hem (B) hem de (C) kümesinin bir elemanıdır:

$A \in B \cap C \Rightarrow A \in B$ ve $A \in C$

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olduğu için (B) *"Biraz daha yaklaştınız"* ve (C) "*çok değil"* tümceleri birbirlerini gerektirmezler ve aynı zamanda (A)'yı *"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil"* da gerektirmezler:

$A \in B \nRightarrow x \in B \cap C$

$A \in C \nRightarrow x \in B \cap C$

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil"* tümcesi doğruysa (B) *"Biraz daha yaklaştınız"* ve (C) "*çok değil"* tümceleri de doğrudur. Bu durumda (A) *"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil"* tümcesi yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Gerektirim ilişkisinin *olumsuzlama* işlemi bir tümcenin gerektiriminin iptal edilmesi veya tersine çevrilmesidir. Buna göre (A) *"Biraz daha yaklaştınız, fakat çok değil"* tümcesi *"Biraz daha yaklaşmadınız, fakat çok" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimleri olan doğruysa (B) *"Biraz daha yaklaştınız"* ve (C) "*çok değil"* tümcelerinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 9

MELTEM : Sen çağırmışsın. Ne iyi ettin... (Güler.) Babamla hallerini görecektin ama. Tam tiyatro!

AYDIN : (Daha uzak, daha soğuk) Öyle mi? İyi.

MELTEM : (Biraz tutuklaşır.) Suat nerede? Onunla birlikte değil miydiniz? Evet evet birlikteydiniz tabii. Amcam pek şeker bulmuş Suat'ı. Nerede peki?

AYDIN : (Hemen hemen kaba) Kaçmadı, merak etme.

MELTEM : Neyin var?

AYDIN : Hiç.

MELTEM : Sinirlisin?

AYDIN :Hayır, değilim. Çok keyifliyim. Daha yirmisini aşar aşmaz kendisine şıp diye bir koca bulan biricik kız kardeşimin düğününde nasıl sinirli olabilirim ki?

MELTEM : Sen bu kadar içmezdin. Çok içmişsin.

AYDIN : Çocuk değilim, anlıyor musun?

MELTEM : Ben de değilim, ona göre!

*AYDIN : **Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor** ve topluluğumuzda herkes gözümün içine bakıyor.*

MELTEM : (Küçümseyici) Herkes, dediğin, Zehra herhalde?

AYDIN : Zehra'yı küçümsemene izin vermiyorum. Onun tiyatro sanatına bağlılığı seninkinden çok daha sahici! ***(s.40-41)***

"Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor"

(A) "Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor" tümcesinin iki gerektirimi vardır:

$\Rightarrow$ *(B) [Tiyatro sana yetmemiş olabilir]*

$\Rightarrow$ *(C) [bana yetiyor]*

Olası Evren

"Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor" tümcesindeki yargılar yani "*Tiyatro sana yetmemiş olabilir"* ve "*bana yetiyor"*, konuşucuya göre göreceli bir

yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümceleri de doğru olmak zorundadır.

Bu durumda (A), (B) ve (C) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa, bu hem (B) hem de (C) kümesinin bir elemanıdır:

$A \in B \cap C \Rightarrow A \in B$ ve $A \in C$

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olduğu için (B) "*Tiyatro sana yetmemiş olabilir"* ve (C) "*bana yetiyor"* tümceleri birbirlerini gerektirmezler ve aynı zamanda (A)'yı *"Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor"* da gerektirmezler:

$A \in B \not\Rightarrow x \in B \cap C$

$A \in C \not\Rightarrow x \in B \cap C$

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor"* tümcesi doğruysa (B) "*Tiyatro sana yetmemiş olabilir*" ve (C) "*bana yetiyor"* tümceleri de doğrudur. Bu durumda (A) tümcesi yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Gerektirim ilişkisinin *olumsuzlama* işlemi bir tümcenin gerektiriminin iptal edilmesi veya tersine çevrilmesidir. Buna göre (A) *"Tiyatro sana yetmemiş olabilir, ama bana yetiyor"* tümcesi "*Tiyatro sana yetmemiş olmayabilir, ama bana yetmiyor" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimleri olan (B) "*Tiyatro sana yetmemiş olabilir*" ve (C) "*bana yetiyor"* tümcelerinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 10

SELMA : *(Merdivenleri iner, oradaki taburelerden birine oturup çizmelerini giyerken.) A, hiç belli değil. Hadi gel, sen yine bir fırça at şunlara. (MELTEM, istenileni yapar.) Uuu, kar arttı. Zühal telefon edecekti. Ararsa, akşamüstü onunla buluşamayacağımı söyle. İstiyorsa o, yarın büroma gelsin. Neden bakıyorsun*

öyle? ***Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun.*** *(MELTEM işini bitirip bir köşeye gider, eline kitabım alır.)*

Çocuk olmadığına, artık on altısında kocaman kız olduğuna göre, şunu bilmelisin: Müşteri müşteridir, müvekkil de müvekkil. Bu kadın ise beni her seferinde aynı soğan kokan evine çağırıyor. Dolmalar, börekler hazırlıyor, bir yığın dalkavukluk... Bundan hoşlanmıyorum. Sonra da, şu kadar nafaka koparamazsan o adamdan boşanmam, nakaratından başka laf yok. (Yukarı seslenir.) Ahmeet, sen hâlâ banyoda mısın? Bu kadar uzun tıraş olan adam görmedim! (Kalkar.) Baksana, çizmeler bu mantoyla iyi durdu mu? Eteğim çıkıyor mu? (Olmayan bir aynada kendine bakarken:) Ben gidiyorum Ahmet! Sen artık başının çaresine bakarsın. (MELTEM'e) Hadi, hoşça kal güzelim. (Yalandan öper onu.) Söyle Mercan'a, size bir şeyler hazır-layıversin. Yahut gidin, köftecide yiyive-rin. (Yine yukarı seslenir:) Ahmet! Bu son bak, gidiyorum. (MELTEM'e) Aydınla burayı yine tiyatro sahnesine çevirmeyin ha-aa... ***(s.45)***

"Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun"

(A) "Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun" tümcesinin iki gerektirimi vardır:

$\Rightarrow$ *(B) [Kadını atlattığımı sanıyorsun canım]*

$\Rightarrow$ *(C) [yanılıyorsun]*

Olası Evren

"Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun" tümcesindeki yargılar yani "*Kadını atlattığımı sanıyorsun canım"* ve "*yanılıyorsun"*, konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümceleri de doğru olmak zorundadır.

Bu durumda (A), (B) ve (C) kümelerinin kesişiminde yer alıyorsa, bu hem (B) hem de (C) kümesinin bir elemanıdır:

$A \in B \cap C \Rightarrow A \in B$ ve $A \in C$

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olduğu için (B) "*Kadını atlattığımı sanıyorsun canım"* ve (C) "*yanılıyorsun"* tümceleri birbirlerini gerektirmezler ve aynı zamanda (A)'yı *"Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun"* dd gerektirmezler:

$A \in B \nRightarrow x \in B \cap C$

$A \in C \nRightarrow x \in B \cap C$

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun"* tümcesi doğruysa (B) "*Kadını atlattığımı sanıyorsun canım"* ve (C) "*yanılıyorsun"* tümceleri de doğrudur. Bu durumda (A) tümcesi yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Gerektirim ilişkisinin *olumsuzlama* işlemi bir tümcenin gerektiriminin iptal edilmesi veya tersine çevrilmesidir. Buna göre (A) *"Kadını atlattığımı sanıyorsun canım, fakat yanılıyorsun"* tümcesi *"Kadını atlattığımı sanmıyorsun canım, fakat yanılmıyorsun" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimleri olan (B) "*Kadını atlattığımı sanıyorsun canım"* ve (C) "*yanılıyorsun"* tümcelerinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

2.1.3. Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi

Bakışımlı karşıtlık ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında oluşan çift yönlü bir gerektirimdir.

$A \Leftrightarrow B$

Bakışımlı karşıtlık ilişkisi; etken bir tümce ile onun edilgen biçimi, ara değerler taşımayan karşıt anlamlı sıfat ve belirteçler ile "ve" bağlacı ile kurulan kimi tümceler arasında görülebilir.

Etken/Edilgen Örnekleri

Ör. 11

MELTEM : *(Geçmiş zaman tonunda.) Durun... Durun bir dakika... Ne yapıyorsunuz?*

SERMET : *(Yavaşlar. MELTEM duvağını düzeltirken:)*
Demek düğün burada?

MELTEM : *Affedersiniz, sizi tanıyamadım efendim*

SERMET : ***Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?***

MELTEM : *Evet ama, o... (SERMET'e dikkatle bakar.)*
Sermet Amca!

SERMET : *Yavrum!*
(Abartılı biçimde kucaklaşırlar. Caz müziği fona geçer.)

SERMET : *Aydın beni orada buldu. Barda. Birlikte iki tek attık.* ***(s.34)***

"Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?"

(A) "Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?" etken tümcesinin biçimsel *edilgen* gerektirimi vardır:

⇒ *(B) [Kimse tarafından sana bir amcan olduğu söz edilmedi mi?]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?" etken tümcesindeki yargı konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?" etken* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende, *edilgen* karşılığı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen etken tümcelerin edilgen karşılıkları arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *"Sana bir*

amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?" etken tümcesi ile edilgen karşılığı olan (B) "*Kimse tarafından sana bir amcan olduğundan söz edilmedi mi?"* tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?"* etken tümcesi doğruysa edilgen karşılığı olan (B) "*Kimse tarafından sana bir amcan olduğu söz edilmedi mi?" edilgen* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?"* etken tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan etken/edilgen tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Sana bir amcan olduğundan söz etmedi mi kimse?" etken* tümcesi *"Sana bir amcan olduğundan söz etti mi kimse?" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Kimse tarafından sana bir amcan olduğu söz edilmedi mi?"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 12

*MELTEM : Birbirimize öyle bağlı, o kadar muhtaç yaşamışken, ondaki bu ani değişme!.. (Dalgın) Gerçekten, tam ne zaman başladı, o akşam değil mi? Duvak taktığım akşam?.. (Duvağı tekrar takar.) (Ses tonu değişir.) Ah, işte Aydın! Kravat takmış. Benim için. O kadar incedir ki!.. (Sevinçle, tabii biraz abartılı, onun kollarına atılır.) Elektrik kesintisi... Uzayan matine... Suat'ın bekârlığa elvedası... **Beni büsbütün unuttun sandım!***

(Aydın, kız kardeşinin kollarından usulca sıyrılır. Fakat MELTEM hâlâ çok sevinçli:) Biliyor musun, amcamız geldi!

AYDIN : (Soğuk.)Yaaa?

MELTEM : Sen çağırmışsın. Ne iyi ettin... (Güler.) Babamla hallerini görecektin ama. Tam tiyatro!

AYDIN : (Daha uzak, daha soğuk) Öyle mi? İyi.

MELTEM : (Biraz tutuklaşır.) Suat nerede? Onunla birlikte değil miydiniz? Evet evet birlikteydiniz tabii. Amcam pek şeker bulmuş Suat'ı. Nerede peki? ***(s.40)***

"Beni büsbütün unuttun sandım!"

(A) "Beni büsbütün unuttun sandım!" etken tümcesinin *edilgen* gerektirimi vardır:

⇒ (B) [(Senin tarafından) büsbütün unutuldum sandım!]

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"Beni büsbütün unuttun sandım!." etken tümcesindeki yargı konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Beni büsbütün unuttun sandım!." etken* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende, *edilgen* karşılığı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen etken tümcelerin edilgen karşılıkları arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *"Beni büsbütün unuttun sandım!."* etken tümcesi ile edilgen karşılığı olan (B) "*(Senin tarafından) büsbütün unutuldum sandım!"* tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Beni büsbütün unuttun sandım!."* etken tümcesi doğruysa edilgen karşılığı

olan (B) "*(Senin tarafından)büsbütün unutuldum sandım!" edilgen* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Beni büsbütün unuttun sandım!."* etken tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan etken/edilgen tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Beni büsbütün unuttun sandım!" etken* tümcesi *"Beni büsbütün unutmadın sandım!" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*(Senin tarafından)büsbütün unutuldum sandım!"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 13

AYDIN *: (Son kerte yalnız, çaresiz bakışlarla duvağı ağır ağır kız kardeşinin başına geri koyarken:) Ne aptallık! (Bir ân) Demek amcam geldi? Pek ummuyordum. Ne babamla, ne de hatta sanki annemle karşılaşmak istiyordu. (Bir ân)* ***Onu öyle severim ki* ben...**

MELTEM *: Tanımıyorsun ki?*

AYDIN *: Sen öyle san. Geçen mevsim tiyatromuzu açtıktan sonra geldi, tanıştık. O gün bugündür kendisini arada sırada görüyorum. Öylesine değişik biri ki... (Kız kardeşinden uzaklaşır) Sahi, babamla amcam... Ne yaptılar karşılaşınca?*

MELTEM *: (Kederli:) Her biri ötekini akşamın konuk-*
larından biri sandı. Daha doğrusu babam. Çünkü amcamız, tanışmazlığı oynadı. ***(s.42)***

"Onu öyle severim ki ben..."

(A) "Onu öyle severim ki ben..." etken tümcesinin *edilgen* gerektirimi vardır:

⇒ (B) [O benim tarafımdan öyle sevilir ki...]

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"Onu öyle severim ki ben..." etken tümcesindeki yargı konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Onu öyle severim ki ben..." etken* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende, *edilgen* karşılığı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen etken tümcelerin edilgen karşılıkları arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *"Onu öyle severim ki ben..."* etken tümcesi ile edilgen karşılığı olan (B) "*O benim tarafımdan öyle sevilir ki..."* tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Onu öyle severim ki ben..."* etken tümcesi ile edilgen karşılığı olan (B) "*O benim tarafımdan öyle sevilir ki..." edilgen* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Onu öyle severim ki ben..."* etken tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan etken/edilgen tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Onu öyle severim ki ben..."etken* tümcesi *"Onu öyle sevmem ki ben..."şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*O benim tarafımdan öyle sevilir ki..."* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 14

AHMET : Ah kızım, görüyor musun başıma geleni
yine? Şu yağmurda, çamurda iş seyahati! Olacak şey mi?
MELTEM : Gitme baba, gitmesen olmaz mı?
AHMET : Olur mu hiç? Herkesin bir işi var. (Çocuğu
sever.) Can, cancağızım... Ne kadar ıslanmış! Hemen götür içeri.
MELTEM ***: Onu bu gece size bırakmayı düşünmüş-***

tüm...

AHMET : Annene söylesek de kurul başkanına bir telefon ediverse. Sergi hazırlığı için bir başkasını koşturuverseler... O zaman torunumla ilgilenebilirim. Seve seve. Onunla oynarız biz. Değil mi Can? Can... Beni sever mi acaba? ***(s.75)***

"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..."

(A) ***"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..."*** *etken* tümcesinin *edilgen* gerektirimi vardır:

⇒ *(B) [Onu bu gece size bırakmak benim tarafımdan düşünülmüştü…]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..." etken tümcesindeki yargı konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..." etken* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende, *edilgen* karşılığı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen etken tümcelerin edilgen karşılıkları arasında çift yönlü bir gerektirim vardır. Buna göre (A) *"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..." etken* tümcesi ile edilgen karşılığı olan (B) "*Onu bu gece size bırakmak benim tarafımdan düşünülmüştü…"* tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler: (A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..." etken* tümcesi ile edilgen karşılığı olan (B) "*Onu bu gece size bırakmak benim tarafımdan düşünülmüştü…" edilgen* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..." etken*, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan etken/edilgen tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi iptal olmaz. Buna göre (A) *"Onu bu gece size bırakmayı düşünmüştüm..." etken* tümcesi *"Onu bu gece size bırakmayı düşünmemiştim..." şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Onu bu gece size bırakmak benim tarafımdan düşünülmüştü…"* tümcesinin *ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur*.

Edilgen/Etken Örnekleri

Ör. 15

TV RÖPORTAJCISI: Bundan, her senaryo yazarının, her yönetmenin bir film şirketi, her oyun yazarının bir tiyatrosu, her şairin kendi yayınevi, her ressamın kendi galerisi, ne bileyim, her bestecinin de kendi özel bir orkestrasının olması gerektiği sonucunu çıkarabilir miyiz? *(İkisi de bir süredir gülümsemektedir, ama sonuçta MELTEM bir kahkaha atar.)*

MELTEM : Yok canım, onu demek istemedim tabii!
Olsa, iyi olur, ama mümkün mü?

TV RÖPORTAJCISI: *(Keser.)* Ama siz mümkün kıldınız?..

MELTEM : Hayır ama, bakın, **benim başka iki senar-**
yom daha filme çekilmişti. Onlar da iyi film oldular. Fakat tabii bunu, *Uzak ve Yakını* çekmek benim tutkumdu. Onu kendim yapmak istiyordum. Bunun için de maddi desteğe ihtiyacım vardı. Fakat yıllarca... ***(s.16)***

“…benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti”

(A) **“…benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti”** *edilgen* tümcesinin *etken* gerektirimi vardır:

⇒ *(B) [(O)benim başka iki senaryomu daha filme çekmişti.]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

“...benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti*”* *edilgen* tümcesindeki yargı konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *“*...benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti*”* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende, *edilgen* karşılığı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen etken tümcelerin edilgen karşılıkları arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *“*...benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti*” edilgen* tümcesi ile etken karşılığı olan (B) “ *(O)benim başka iki senaryomu daha filme çekmişti.”* tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler: (A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *“*...benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti*” edilgen* tümcesi ile etken karşılığı olan (B) “ *(O)benim başka iki senaryomu daha filme çekmişti.” etken* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *“*...benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti*” edilgen* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan etken/edilgen tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi iptal olmaz. Buna göre (A) *"...*benim başka iki senaryom daha filme çekilmişti*" edilgen* tümcesi *"...*benim başka iki senaryom daha filme çekilmemişti*" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) " *(O)benim başka iki senaryomu daha filme çekmişti."* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ara Değer Taşımayan Karşıtlık Örnekleri

Ör.16

AYDIN : Oo, tabii, işverenin intikamı büyük olur. (Bir ân) Sürekli ithalle beslenen bir ülkede çevirmen neden aç kalsın ki? Sürünse de ölmez! (Ansızın tıkanır; ağlamamak için kendini güç tutar.) Bana hiç güvenmedin. O gün bugündür, hiç... Amcamı çıldırtan güvensizlik...

MELTEM: Ne oluyorsun?

AYDIN : (Sürdürür.) Hayatımın gerçekten yalnızca sanat, şiir, benim şiirim olduğuna inanmadın. Böyle yaşanabileceğine... (Yenik) ***Yanlış adımlar atmış olabilirim.*** *Seçtiğim kadınlar yanlış kadınlar olabilir. Budala rolüne çıkmak hoşuma gidiyor olabilir. Açık adiliği kabulden haz alıyor olabilirim. Basitlik insan kardeşime yaklaştırıyor olabilir beni; ne bileyim, onda kendi üstünlüğümü seviyor olabilirim... (Silkinir.) Fulya ile yaşamıyorum, hayır. Yanlış istihbarat!.. (Usulca gözlerini siler.) Pekâlâ işveren! Şimdi de aynada sizi görelim. (Hemen hemen tehditkâr:) Nur, Fulya ya da Hülya ya da başka bir kadın... Senin için hepsi tehlikeli, öyle değil mi?* ***(s.93)***

"Yanlış adımlar atmış olabilirim."

(A) "Yanlış adımlar atmış olabilirim." ara değer taşımayan bu tümcenin karşıt anlamlısının olumsuzlanması birbirlerini gerektirirler:

⇒ *(B) [Doğru adımlar atmış olmayabilirim]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"Yanlış adımlar atmış olabilirim." ara değer taşımayan bu tümcedeki yargı konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Yanlış adımlar atmış olabilirim."* ara değer taşımayan bu tümcenin doğru olduğu her olası evrende, karşıt anlamlısının olumsuzlanması da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen ara değer taşımayan tümceler ile karşıt anlamlısının olumsuzlanması olan tümceler arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *"Yanlış adımlar atmış olabilirim."* ara değer taşımayan bu tümcesi ile karşıt anlamlısının olumsuzlanması olan (B) "*Doğru adımlar atmış olmayabilirim"* tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Yanlış adımlar atmış olabilirim."* ara değer taşımayan tümcesi doğruysa karşıt anlamlısının olumsuzlanması olan (B) "*Doğru adımlar atmış olmayabilirim"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Yanlış adımlar atmış olabilirim."* ara değer taşımayan tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan etken/edilgen tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Yanlış adımlar atmış olabilirim."* ara değer taşımayan tümcesi, (A) *"Doğru adımlar atmış olmayabilirim." şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Doğru adımlar atmış olmayabilirim"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

İlişkisel Karşıtlık Örnekleri

Ör. 17

Çok kalabalık değiliz. Biz bizeyiz. Aile, tiyatrodaki çocuklar falan... Suat'la böyle istedik. (Bu arada SELMA, çok süslü, ev içi merdivenlerin üst sahanlığında, sözde rastladığı her aynada kendine son bir kez çekidüzen vererek görünür. MELTEM:) Annem! (SELMA, ellilerinde, şen, şuh, tantanalı, pek de abartılı bir şıklıkta, dünyaya meydan okurcasına merdivenleri iner. MELTEM, bir primadonnayı saygıyla anons eder gibi:)

Evet, annem... *Ne kadar genç görünüyor.*

(Ses tonu biraz değişir.)

Kendi hayatını asla başkalarına kurban vermeyen avukat hanım! Yırtıcı, kurnaz, dürüst!..

SELMA : Pöh, yargılar... Yargılar... (Omuz silker. Birden ses tonunu değiştirir.) Saçımı beğendin mi Meltemciğim? ***(s.25)***

"Evet, annem..."

(A) "Evet, annem..." içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan bu tümcenin karşıt anlamlısı birbirlerini gerektirirler:

⇒ *(B) [Evet, (onun) kızıyım]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"Evet, annem..." içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan bu tümcedeki yargı, göreceli bir yargı değildir ve olası evrenlerin tümünde geçerlidir. Aralarında ilişkisel karşıtlık bulunan *anne-kız* arasındaki gerektirim ilişkisi, evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğrudur.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümceler ile *karşıt anlamlısı* olan tümceler arasında çift yönlü bir gerektirim vardır. Buna göre (A) *"Evet, annem..." ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan* bu tümce ile

karşıt anlamlısı olan (B) "*Evet, (onun) kızıyım"* tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Evet, annem..."* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümcesi doğruysa karşıt anlamlısı olan (B) "*Evet, (onun) kızıyım"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Evet, annem..."* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan ilişkisel karşıtlık tümcelerinde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Evet, annem..."* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümcesi, (A) *"Evet, annem değildir..."şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Evet, (onun) kızıyım"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 18

MELTEM : (Kucağındakine:) Ne yapalım, bu gece tiyat-
roda uyursun yine. (Çıkar, bahçeyi geçer, çevresine bakınır) Taksi... Bu havada, hani nerede? Hem sanki, taksiye verecek para var da... (Sözde sağanak altında koşmakta. Sol kulisten çıkar, geri gelir. Akşamüstü aydınlığı. Koşarak sahnenin sol önüne gelir. Çok ıslanmış. Soluk soluğa. Lokal ışıkta, sözde çocuğu kurular. ***AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır.*** *MELTEM, şaşkın:)*
Ne oluyor? Ne? Ne demek? Nasıl yoklar? Peki, oyun? Hani... Matine? Nasıl olur? Seyirci gelmiş, oturmuş... Perde açılmayacak mı? (Çöker.) Perde açılmayacak... (Omuzları çökük, ağır ağır eve doğru yürürken:) Seyirciler bir bir çıkıp gittiler. (Ağlar. Bu arada ışıklar şimdiki zamana değişir. Tabii oyuncuların ses tonları da. MELTEM, tam da eve girer ve kucağındakinden kurtulurken:)

AYDIN : (Loşluktaki köşesinden çıkar:) Peki. Peki...

Haklıydın. Böyle, evet. Hatırlıyorum. Çocuk, yağmur-sağanak... Yine de senin perdeyi vaktinde açtırmak için çırpınışın, yine de o matinede oynanmayan oyun... ***(s.78-79)***

"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır.."

(A) "AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır" içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan bu tümcenin karşıt anlamlısı birbirlerini gerektirirler:

⇒ *(B) [Meltem oyuncu konumundadır]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır" içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan bu tümcedeki yargı, göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır"* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan bu tümcenin doğru olduğu her olası evrende, ilişkisel karşıtlığı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümceler ile *karşıt anlamlısı* olan tümceler arasında çift yönlü bir gerektirim vardır. Buna göre (A) *"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır" ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan* bu tümce ile *karşıt anlamlısı* olan (B) "*Meltem oyuncu konumundadır"* tümceleri arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır"* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümcesi doğruysa karşıt anlamlısı olan (B) "*Meltem oyuncu*

konumundadır" tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır"* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan ilişkisel karşıtlık tümcelerinde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi iptal olmaz. Buna göre (A) *"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumundadır"* içinde ilişkisel karşıtlık ögesi bulunan tümcesi, (A) *"AYDIN bir sürede ev içinde, seyirci konumunda değildir"* şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Meltem oyuncu konumundadır"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

"ve" Bağlacı Örnekleri

Ör.19

MELTEM *: (Silkinir, birden kalkar, kederi üstünden atmaya çalışarak) Düğün günüm! Böyle bir yaz günü. Yine akşamüstü. Yine burdayız, bu bahçede. Ve... Duvak! (Kulisten uzatılan duvağı alır, başına koyarken:) Tabii, ud falan ne kelime, la, la, la, laa... (Düğün Marşı nakaratını söyler.)*

(Işıklar değişir.)

(Bu kez Love Story türünden bir parça başlar. MELTEM, ***artık tümden o 'şen ve mutlu' gü-nündedir****. Dans ederek ilerler, eve giriş kapısı önünde durur.)*

Çok kalabalık değiliz. Biz bizeyiz. Aile, tiyatrodaki çocuklar falan... Suat'la böyle istedik. (Bu arada SELMA, çok süslü, ev içi merdivenlerin üst sahanlığında, sözde rastladığı her aynada kendine son bir kez çekidüzen vererek görünür. MELTEM:) Annem! (SEL-MA, ellilerinde, şen, şuh, tantanalı, pek de abartılı bir şıklıkta, dünyaya meydan okurcasına merdivenleri iner. MELTEM, bir prima-donnayı saygıyla anons eder gibi:) ***(s.24)***

“artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir”

(A) “artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir” tümcesindeki “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfat yer değiştirildiğinde karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

⇒ *(B) [artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

“artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir” tümcesindeki “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı yargı, göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *“artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir”* tümcesindeki “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümcenin doğru olduğu her olası evrende, karşıtı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen içinde “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı tümceler ile *karşıtı* olan tümceler arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *“artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir”* şeklinde “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce ile *karşıtı* olan (B) “*artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir”* tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *“artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir”* şeklinde “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce doğruysa *karşıtı* olan (B) “*artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir”* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *“artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir”* şeklinde “ve” bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan ilişkisel karşıtlık tümcelerinde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir"* şeklinde "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce, (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' gününde değildir" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 20

MELTEM : (Kınayarak:) Annee... Lütfen.

*SELMA : Ne dedim? Söylemesin, demedik ki! Elle-rimle herkesin karşısına, masanın üstüne çıkarttım bile... (Gülerek, kocasına.) E, hadi ya... (**AHMET Bey, "Gecenin matemini..." şarkısını umulmadık bir duyarlık ve güzellikte, pes tonda söylerken SELMA da ona katılır.** Bir süre dinleriz. En küçük kardeş, SEMİH, sağ kulisten gelir, sahnenin önünü-caddeyi, kateder, bahçe kapısından girer. Boynunda kırmızı atkı, üstünde parkaya benzer bir şey. Soluk soluğadır.)*

SEMİH : (Hafif öfkeli:) Ooohhh... Ne ev! (AHMET Bey, hemen susar. Karısı, pes tonda sürdürdüğü için o da çok alçak sesle sürdürür.)

MELTEM : Semih... Aşkolsun! Nerelerde kaldın? Kız kardeşinin böyle bir gününde... Baksana, daha... (Üstünü başını işaret eder. Sonra, hafifçe:) Semih... En küçüğümüz. (Ses tonu değişir.) Kendini daha güzel bir dünya kurmaya adamıştı ama... (Yutkunur. Anneyle baba da şarkıyı keserler.) ***(s.27-28)***

"AHMET Bey, "Gecenin matemini..." şarkısını umulmadık bir duyarlık ve güzellikte, pes tonda söylerken SELMA da ona katılır."

(A) "AHMET Bey, "Gecenin matemini..." şarkısını umulmadık bir duyarlık ve güzellikte, pes tonda söylerken SELMA da ona katılır." tümcesindeki "ve" bağlacı ile bağlanan iki belirteç yer değiştirildiğinde karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

⇒ *(B) [AHMET Bey, "Gecenin matemini..." şarkısını umulmadık bir güzellik ve duyarlıkta, pes tonda söylerken SELMA da ona katılır]*

Bakışımlı karşıtlık ilişkisinde (A) tümcesi ile (B) tümcesi karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler.

(A) ⇔ (B)

Olası Evren

"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir" tümcesindeki "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı yargı, göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir"* tümcesindeki "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümcenin doğru olduğu her olası evrende, karşıtı da doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Gerektirim tek yönlü bir ilişki olmasına rağmen içinde "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı tümceler ile *karşıtı* olan tümceler arasında çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Buna göre (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir"* şeklinde "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce ile *karşıtı* olan (B) "*artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir"* tümceleri karşılıklı olarak birbirlerini gerektirirler:

(A) ⇔ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir"* şeklinde "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce doğruysa *karşıtı* olan (B) "*artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir"* şeklinde "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanabilirliği

Aralarında çift yönlü gerektirim ilişkisi bulanan ilişkisel karşıtlık tümcelerinde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi iptal olmaz. Buna göre (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' günündedir"* şeklinde "ve" bağlacı ile bağlanan iki sıfatın yer aldığı bu tümce, (A) *"artık tümden o 'şen ve mutlu' gününde değildir"* şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*artık tümden o 'mutlu ve şen' günündedir"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

2.1.4. Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi

Tümceler arasında zaman, görünüş ve kiplik ulamlarına dayalı olarak gerektirim ilişkisi görülebilir. Zaman, görünüş ve kiplik ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

$A \Rightarrow B$

Ör. 21

Biz buraları çoktan bırakmıştık. Babam da... Ama o daha uzun kaldı burada. Sekiz yıl önceki ölümüne dek... Göze görünen tek becerisi, diktiği şu erik ağacı olmuş. Annem öyle söylerdi (Usulca güler.) Çocuklarını unutup... (Bir ân) Ağacın buradaki varlığıyla yokluğu aynı idi. Oysa son aylar nasıl da sık geldim, erik ağacının yanından ne kadar çok geçtim... Ama hep koşturarak: Bugün nasılsın anne? İşte bak, ilacın. Ah, daha uzun kalamıyorum, işler beklemiyor... Anne? Anne bak, sana doktoru getirdim. (Bir ân) Mezarları da unutmuştum. Mezarlık... İkiz kardeşim. Orada, o da... (Bir ân, hafif, seyirciye doğru:) ***Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi****... Mezara toprak attı ve bana hiç bakmadı. Sonra, yanma gittim. "Tanışmıyor muyuz?" diye sordum ona. "Tanışmıyoruz," dedi. Sesi uzak. Çok uzak. Ve dönüp gitti. (Bir ân. İçedönük) Yakında tıpkı babamla amcam gibi olacağız; gerçekten tanımayacağız birbirimizi... Gazetelerde, dergilerde fotoğraflarıma rastlayıp durmasa ya da ben, bazı dergilerde zaman zaman şiirlerini görmesem... kitabını bilmesem... arada sırada yüz yüze gelmesek, -görmezlenerek geçip gittiklerimiz- bir gün, bir*

toplantıda karşılaşınca, oradaki ortak bir tanış belki oğlum Can, bize de: "Tanışmıyor musunuz?" diyerek tanıştırabilir bizi. ***(s.23)***

"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"

(A) "Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi" tümcesinin gerektirimi:

$\Rightarrow$ *(B) [Birbirimizi tanıdık]*

Zaman, görünüş ve kipliğe ayalı gerektirim ilişkisinde (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir.

(A) $\Rightarrow$ (B)

Olası Evren

(A) *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesi ile (B) *"Birbirimizi tanıdık"* tümcesi konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümcesi de doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisi (A) *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesi, (B) *"Birbirimizi tanıdık"* tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir:

(A) $\Rightarrow$ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) *"Birbirimizi tanıdık"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesi (A) *"Neredeyse biz de tanıyacaktık birbirimizi"* şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) *"Birbirimizi tanıdık"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 22

(Çorak bir yer. Sıcak bir gökyüzü. Ağaçsız, bozkır görünüşü. Bozkırın kaybolmuşluğu ortasında birbirinden birkaç metre uzaklıkta yan yana iki çadır -ya da- kulübe. Birinde Erkek, ötekinde Kadın kalır. Her ikisi de III. Sınıfın belirlenen noktasına dek birbirlerini görmezler. Birbirlerinden habersizdirler. ***İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir.*** *Işıklar yandıktan bir süre sonra Erkek çadırından çıkar. Elinde süzgeçti bir çiçek sulama kabı, bir de çapa vardır. Süzgeçti kabı yere bırakır. İki çadır arasındaki küçük bir toprak parçasını kazar, kazar... Sonra doğrulur. Süzgeçti kabı alır. Kazdığı toprağa su vermek ister. Kabı eğer. Su gelmez. Çalkalar, eğer; yine su gelmez. Sonunda iki damla dökmeyi başarır.)*

ERKEK : *(Kaba bakar.) Oysa* yeni doldurmuştum. Dünya kadar yol yürüyüp su almıştım...

(Ayaklarının ucuna kâğıttan bir uçak düşer. Umutla eğilir. Kâğıt uçağı alır. Açar, bozar. Aradığını bulamamıştır. Kâğıdı buruşturur. Atar. Elinde bir bakraçla bir çocuk gelir.)

ÇOCUK : Su! Soğuk su! Hazmı kolaylaştırır! Harareti keser! Suu. *(Erkeğe yaklaşır.)*

Hava çok sıcak bayım. Su istemez miydiniz? ***(s.153)***

"İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir"

(A) "İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir" tümcesinin gerektirimi:

⇒ (B) [İkisi de yorgun, umutsuz, ancak tükenmemişlerdir]

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisinde (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir.

(A) ⇒ (B)

Olası Evren

(A) *"İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir"* tümcesi ile (B) "*İkisi de yorgun, umutsuz, ancak tükenmemişlerdir"* tümcesi konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümcesi de doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisi (A) *"İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir"* tümcesi, (B) "*İkisi de yorgun, umutsuz, ancak tükenmemişlerdir"* arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir.

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) *"İkisi de yorgun, umutsuz, yüksek ihtimalle tükenmek üzeredir"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Neredeyse biz de tanımayacaktık birbirimizi"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiştir"* tümcesi "*İkisi de yorgun, umutsuz, hemen hemen tükenmiş değildir"* şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) *"İkisi de yorgun, umutsuz, yüksek ihtimalle tükenmek üzeredir"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör.23

Babam. Şu ânda emekliymiş gibi görünüyor, ama Ahmet Tura'nın emekli olmasına daha en az on yıl var. Turizm Bakanlığı memurlarındandır. Şu, broşür, afiş gibi tanıtım şeylerini hazırlıyorlar...

SELMA : ***Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde.*** *(Kocası, utangaç, küçük Japon adımlarıyla çabuk çabuk onun yanına gider; SELMA 'ya kedi gibi sokulmak ister.) Aaa, surat asma, sakın ağlama! Hiç değilse bu akşam hayata biraz güler yüzle bak a canım. Miyop olsan bile...*

AHMET : *(Ağlamaklı) Bakıyorum... Çok mutluyum Selma.*

SELMA : *(Ona dikkatle bakar.) Demek çok mutlusun?*

AHMET : *(Ağlar.) Evet*

SELMA : *Demek mutluluktan ağlıyorsun? Kızının mürüvvetini gördün diye?* ***(s.26)***

"Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde"

(A) "Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde" tümcesinin gerektirimi:

$\Rightarrow$ *(B) [Memleket bugüne kadar tanınmamıştır ve bundan sonra da tanınacağı belli değildir]*

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisinde (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir.

(A) $\Rightarrow$ (B)

Olası Evren

(A) *"Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde"* tümcesi ile (B) "*Memleket bugüne kadar tanınmamıştır ve bundan sonra da tanınacağı belli değildir"* tümcesi konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Zaten memleket bugüne kadar ondan*

tanınamadı hiçbir yerde" tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümcesi de doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisi (A) *"Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde"* tümcesi, (B) "*Memleket bugüne kadar tanınmamıştır ve bundan sonra da tanınacağı belli değildir"* arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir:

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) "*Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Memleket bugüne kadar tanınmamıştır ve bundan sonra da tanınacağı belli değildir"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (*"Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) "*Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınamadı hiçbir yerde"* tümcesi "*Zaten memleket bugüne kadar ondan tanınabildi"* şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Memleket bugüne kadar tanınmamıştır ve bundan sonra da tanınacağı belli değildir"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 24

MELTEM *: (Sağ önde, düz, çiğ ışıkta, TV stüdyosunda, telefonda:) Piyasa araştırması... Piyasa araştırması...* ***Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?*** *Sizlerle uğraşmaya vaktim yok. Televizyonda röportajdayım, dedim ya... Hâlâ ne? Siz önce bir yaklaşım prezantasyonu yapın, sonra kreatif prezantasyonu yaparız, tamam mı? (Sık sık kol saatine bakar. Dinler.)*

AYDIN : (Yeni sözcükler aranmakta:)
Kar... Kâr...' (Patlar.)
"Kim yoruyor, kimler eskitiyor bu
Sözcükleri böyle
Kaçıp kurtulanları nefes nefese
*En kısa şiiri yazmaya yetmiyor."***
(Sözde kâğıtları karıştırır, bir mektup alır, okur:)
... Yayınevimiz öncü şiirler yayınlamaya karar vermiştir. Bu seçkide sizin de yer almanız... (Atar.) Hödük, şiirden anlasa bari!
(s.12)

"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"

(A) "Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?" tümcesinin gerektirimi:

⇒ (B) [Şu an aklına gelmiş (veya akıl etmiş)]

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisinde (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir.

(A) ⇒ (B)

Olası Evren

(A) *"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"* tümcesi ile (B) "*Şu an aklına gelmiş (veya akıl etmiş)"* tümcesi konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümcesi de doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisi (A) *"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"* tümcesi, (B) "*Şu an aklına gelmiş (veya akıl etmiş)"* tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir:

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Şu an aklına gelmiş (veya akıl etmiş)"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçersiz olur. Buna göre (A) *"Peki ama, aklınız neredeydi şimdiye kadar?"* tümcesi *"Peki ama, aklınız nerede değildi şimdiye kadar?" şeklinde* olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Şu an aklına gelmiş (veya akıl etmiş)"* tümcesinin ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

Ör. 25

AYDIN : Şışşştt... Bak...

(MELTEM, başında düğün sahnesindeki du-vağıyla gelir. Duvak şimdi sararmış, buruşuk. Genç kadın önce kocasını elinden tutar, kendine çeker; dans ederler. Bu dans çok kısa sürer ve birez mekaniktir. MELTEM, SUAT'ı bırakır, acemi bir işveyle AYDIN'ı çeker, ortaya getirir; dans ederler. Bu dans gittikçe sahicilik kazanır. ***Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey****; düğünlerinin gecesindeler. Böyle bir duygudaşlık içinde gitgide daha sıkı sarılırlar birbirlerine. "Bu dans hiç bitmese," der gibidirler. SUAT, onları seyrederken sanki biraz utanmış, boğazına kılçık kaçmış; tok tok öksü-rür. Neden sonra AYDIN silkinir; MELTEM'i iter. MELTEM, istifini bozmaz; zafer kazan-mışçasına bir süre daha odanın ortasında tek başına danseder. Sonra ateşin başına gider; duvağını usulca çıkarır; ateşe atar; küstahça durur; gözlerini AYDIN'a diker. AYDIN, yükselen alevlerden, naylon tüllerin ateşte eriyişinden büyülenmiş gibi, mırıldanır:) Müthiş... (Soluğu kesik) Müthişsin... (Şimdi MELTEM'e bakmaktadır. Gözlerinde hatta istek okunur, sonra çarçabuk toparlanır yine.) Yani... müthiş bir., bir sahne.. İyi oyun!*

SUAT : Pis bir oyun! ***(s.69)***

"Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey"

(A) "Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey" tümcesinin gerektirimi:

⇒ *(B) [Gelinle güvey değiller]*

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisinde (A) tümcesi (B) tümcesini gerektirir.

(A) ⇒ (B)

Olası Evren

(A) *"Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey"* tümcesi ile (B) "*Gelinle güvey değiller"* tümcesi konuşucuya göre göreceli bir yargı olduğu için olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Bundan dolayı evrenlerin ancak bir kısmında geçerli olan bir doğrudur. Bununla birlikte *"Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey"* tümcesinin doğru olduğu her olası evrende yukarıda sözü edilen gerektirim tümcesi de doğru olmak zorundadır.

İlişkinin Yönü

Zaman, görünüş ve kipliğe dayalı gerektirim ilişkisi (A) *"Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey"* tümcesi, (B) "*Gelinle güvey değiller"* tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir ilişkidir:

(A) ⇒ (B)

İlişkinin Niteliği

Gerektirim ilişkisi, mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemezdir. Buna göre (A) *"Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey"* tümcesi doğruysa gerektirimi olan (B) "*Gelinle güvey değiller"* tümcesi de doğrudur. Bu durumda (A) *"Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey"* tümcesi, yanlışlanamaz ve iptal edilemez.

İlişkinin Olumsuzlanamazlığı

Aralarında tek yönlü gerektirim ilişkisi bulanan tümcelerde, *olumsuzlama* işlemi sonucunda gerektirim ilişkisi geçedsiz olur. Buna göre (A) *"Sanki ikisi birbirine âşık*

gelinle güvey" tümcesi "Sanki ikisi birbirine âşık gelinle güvey değiller" şeklinde olumsuzlandığında gerektirimi olan (B) "*Gelinle güvey değiller"* ya doğruluk değeri değişir ya da geçersiz olur.

2.2.Gerektirim ve Karşıolgusallık Karşılaştırmaları

Karşıolgusallık iki biçimde gerçekleşir; konuşma anıyla ilişkili olarak geçmişteki bir olası duruma işaret eden koşul tümceleri ve konuşanın var olan durumun tersini ifade ettiği arzu ve istek tümceleri. Bununla birlikte gelecekteki bir olaya işaret eden tümceler olgusallık dışında kalır. Gerektirim, karşıolgusal tümcelerin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Konuşma anıyla ilişkili olarak geçmişteki bir olası duruma işaret eden koşul tümceleri

Ör.26

ADAM : Kan var burda, bak.
ÇOCUK : Yazık.
ADAM : Tahtanın üstünde kan var.
ÇOCUK : Çiçeğe değdi mi dersin?
ADAM : Tut, kaldıralım.
(Yıkılan tahta perdeyi kolayca kaldırırlar.)
ÇOCUK : Yıkmak gerek bunu. Atmak gerek.
ADAM : Evet. Yıkmak gerek.
(Çocuk tahta perdeyi alır. Kulise atar. Geri döner.)
ÇOCUK : Çiçek nasıl?
ADAM : Çiçek ölmüş.
ÇOCUK : Tahta perde olmasaydı ölmezdi belki, değil mi?
ADAM ***: Tahta perde olmasaydı ölmezdi.***
ÇOCUK : İnekler için mi konmuş tahta perde?
ADAM : Sanırım inekler için konmuş!..
ÇOCUK : İnekler çiçeğin üstüne devirmiş, değil mi?
ADAM : Öyle... ***(s.180)***

"Tahta perde olmasaydı ölmezdi"

(A) "*Tahta perde olmasaydı ölmezdi"*

(A) tümcesindeki karşıolgusallık şöyledir; yan tümce "*Tahta olmasaydı*" gerçekleşmediği için temel tümce "*(O) ölmezdi*" gerçekleşmemiştir. Karşıolgusal tümcenin iki gerektirimi vardır

⇒ (B) "Tahta perde vardır"

⇒ (C) "(O) ölmüştür"

Koşul tümcelerinin gerektirim ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) ve (C) tümceleri arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

(A) ⇒ (B), (C)

Ör. 27

GENÇ KIZ : Bir kart arıyordum da... Bir tebrik kartı...

BALONCU : Ben pembe balonum yok, dedim. Yani, onun aradığı şeker... Yani, şey... Fanus... Anlıyor musunuz? Sonra dedim ki... Beklemesini söyledim...

GENÇ KIZ : Bilmem ki daha beklemem mi gerek? Belki de artık oynamaya gitti. Güzel bir balonu vardı...

BALONCU : Sanırım beni duymadı. ***Duysaydı beklerdi...*** *Bilmem ne söylediğimi anlıyor musunuz?*

GENÇ KIZ : Neden, bilmiyorum ama, yeniden gelmem gerektiğini düşündüm. Doğru değil mi?

BALONCU : Belki yanlış anladı. Ben şey verdiğimde... İçimden öyle geldi de ondan... Öyle olmasa neden, değil mi? ***(s.129)***

"*Duysaydı beklerdi...*"

(A) "*Duysaydı beklerdi..."*

(A) tümcesindeki karşıolgusallık şöyledir; yan tümce " *(O) duysaydı*" gerçekleşmediği için temel tümce " *(O) beklerdi*" gerçekleşmemiştir. Karşıolgusal tümcenin iki gerektirimi vardır

⇒ (B) “(O) duymadı”

⇒ (C) “ (O) beklemedi”

Koşul tümcelerinin gerektirim ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) ve (C) tümceleri arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

(A) ⇒ (B), (C)

Ör. 28

ÇOCUK : En güzel uçanını görmek ister miydiniz?

KADIN : {Resepsiyonun önüne gelir.) Her yerde hep bir çocuk olur, ne tuhaf... Hep bir çocuk olur. Hiçbir şeyden ürkmeyen... Ya kart satan ya da kâğıttan...

*ÇOCUK : (Hevesli) Ben renkli renkli tebrik kartları satmayı ne çok isterdim... Birine bir manzara verirsiniz, birine bir çiçek, birine güzel bir köpek... İsterdim ama, işim burda. Hiç o güzel tebrik kartlarından satmadım ben... **Satsaydım, belki uçurtma yapmazdım...** Kâğıttan uçak da yapmazdım belki, değil mi?*

*KADIN : Ben... Şey arıyordum. (Elindeki kağıt uçağı çocuğun önüne bırakır.) Bir uçak değil de... Daha doğrusu birini... Burada olması gereken biri... **(s.141)***

“*Satsaydım, belki uçurtma yapmazdım...*”

(A) “*Satsaydım, belki uçurtma yapmazdım...*”

(A) tümcesindeki karşıolgusallık şöyledir; yan tümce “*Satsaydım*” gerçekleşmediği için temel tümce “ *belki uçurtma yapmazdım*” gerçekleşmemiştir. Karşıolgusal tümcenin iki gerektirimi vardır

⇒ (B) “Satmadım”

⇒ (C) “ Uçurtma yaptım”

Koşul tümcelerinin gerektirim ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) ve (C) tümceleri arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

(A) ⇒ (B), (C)

Konuşanın var olan durumun tersini ifade ettiği arzu ve istek tümceleri:

Ör. 29

GENÇ KIZ : Yok. Artık arayabileceğim hiçbir yer kalmadı. (Gülümser.) Aldırma. Bulamamam daha iyi.

ÇOCUK : Çok istemiyordunuz öyleyse?

GENÇ KIZ : Çok istiyorum. Evet. Bulamadığıma üzgünüm. Ne var ki... ***Hiç aramak istemeseydim yani...*** *Yani bulunması güç bir şey olmasaydı... Daha iyiydi.*

ÇOCUK : Şey... (Birden karar verir.) Balonu ister miydiniz?

GENÇ KIZ : Efendim?

ÇOCUK : Balonu diyorum. Onu. Çok sevmiştiniz.

GENÇ KIZ : Evet. Çok güzel.

ÇOCUK : İster misiniz?

GENÇ KIZ : Ben... Hayır. (Güler.) Çok komik olurdu değil mi? Kendi kendine bir balon almak?.. ***(s.124)***

"***Hiç aramak istemeseydim yani"***

(A) "*Hiç aramak istemeseydim yani"*

(A) tümcesindeki karşıolgusallık, konuşanın var olan durumun tersini arzu ettiği bir tümcedir. Karşıolgusal bu tümcenin bir gerektirimi vardır

$\Rightarrow$ (B) "Aramak istedim (ve aradım)"

Arzu ve istek tümcelerinin gerektirim ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

(A) $\Rightarrow$ (B)

Ör. 30

AYDIN : Neden, mevsime tutsak kadın, derken, annem gibi, dedin?

CAN : ***O adam, karşısında o kadar süslenip kırıtmaya değer biri olsaydı bari****. Odun gibi.*

AYDIN : Hangi adam?

CAN : O işte. Kaç zaman kendini beğendirmeye çalışıp durdu; işi bitince de başından atı-verdi. Yoo, yanlış anlama dayı, adamla

öyle ciddi bir bağ kurmadı, ama bilemiyorum ki, bu da aynı şey değil mi? O sıralar en yüksek reklam ücretini bu banka ödüyormuş da, oranın bilmem ne kurulu üyesi olan bu herife "Sizin şu çağdaş yaklaşımınız, yaratıcı zekâya saygınız kimselerde yok efendim," deyip duruyordu annem... ***(s.59-60)***

"O adam, karşısında o kadar süslenip kırıtmaya değer biri olsaydı bari"

(A) "*O adam, karşısında o kadar süslenip kırıtmaya değer biri olsaydı bari"*

(A) tümcesindeki karşıolgusallık, konuşanın var olan durumun tersini arzu ettiği bir tümcedir. Karşıolgusal bu tümcenin bir gerektirimi vardır

⇒ (B) "*O adam, karşısında o kadar süslenip kırıtmaya değer biri değil*"

Arzu ve istek tümcelerinin gerektirim ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

(A) ⇒ (B)

Ör. 31

BALONCU : (Bir başka balon şişirir.) Bakın, bu güzel bir pembe işte.
GENÇ ADAM: Biraz turuncuya çalıyor.
BALONCU : (Balonu söndürür. Torbasına atar.) Yazık. Aradığınız balonu vermek isterdim. (Tablanın olduğu yere doğru bakar.) ***Yani... Az önce olsaydı.***
GENÇ ADAM: Yazık. Evet.
BALONCU : (Soyasının ucundan bir balon gösterir.) Ama bakın, bu kırmızı da çok parlak.
GENÇ ADAM: Biri bir kez bana, "Bir balonum olsa," demişti. "Şöyle kocaman, şeker pembesi bir balon. Bir fanus gibi parlak ve sağlam..." Bütün dünyayı onun içine koymak istiyordu da... ***(s.126)***

"Yani... Az önce olsaydı."

(A) "*Yani... Az önce olsaydı"*

(A) tümcesindeki karşıolgusallık, konuşanın var olan durumun tersini arzu ettiği bir tümcedir. Karşıolgusal bu tümcenin bir gerektirimi vardır

⇒ (B) "*Az önce olmadı*"

Arzu ve istek tümcelerinin gerektirim ilişkisi (A) tümcesi ile gerektirdiği (B) tümcesi arasında oluşan tek yönlü bir gerektirimdir.

(A) ⇒ (B)

2.3.Gerektirim ve Önvarsayım Karşılaştırmaları

Gerektirim ile önvarsayımın temel farkı; gerektirimin tümce, önvarsayımın konuşucu odaklı olmasıdır. İkisini ayırmanın en basit yolu tümcenin olumsuzlanmasıdır. Bu durumda gerektirim doğruluk değerini kaybederken önvasayımda bir değişiklik olmaz.

Ör. 33

AYDIN : (Üstünü başını silkeler.) Yürek başkaldınr, hayat sınar ve asla bağışlamaz.

MELTEM: (Yarı şaka, yarı ciddi:) Hayata başkaldırının bedeli: otelle hastanenin yüklüce faturası. Zaman ilerledikçe sensiz yürütemez olduğumuz tiyatronun üst üste yığılan borçları. Bir de film şirketine gittim, ***ne pahasına olursa olsun senaryomu sattım****, diye kınıyorsun beni.*

AYDIN : Sana, benim borçlarımı öde demedim ki. (Yeniden içer.)

MELTEM: Kim ödeyecekti?

AYDIN : Kendim.

MELTEM: (Küçümseyici:) Neyle?

AYDIN : (Bağırır.) Ödeyemezsem de ödeyemem! Hayat benim hayatım. ***(s.104-105)***

"ne pahasına olursa olsun senaryomu sattım"

(A) "ne pahasına olursa olsun senaryomu sattım" tümcesinin önvarsayımı *"bir senaryom var"* iken gerektirimleri şöyledir:

⇒ *(B) [senaryom tarafımdan satıldı] veya*

⇒ *(C) [senaryom artık elimde (bana ait) değil]*

Olumsuzlama

(A) "ne pahasına olursa olsun senaryomu sattım" tümcesi *"ne pahasına olursa olsun senaryomu satmadım"* şeklinde olumsuzlandığında önvarsayımı olan *"bir senaryom var"* tümcesi değişmez. Bununla birlikte gerektirimleri (B) *"senaryom tarafımdan satıldı"* veya (C) "*senaryom artık elimde (bana ait) değil"* tümcelerinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

Ör. 34

SERMET : Ooo beyefendi, vapura mı? Bu ne hoş sürpriz böyle!

AHMET : (Gerçeğe boyun eğmekle eğmemek arasında şaşkın:) Vay efendim, vay... Kızımın düğününden beri görüşe-memiştik. Lütfedip bir daha buyurmadınız ki... ***Gerçi çocuklar ayrıldılar fakat...*** *Şu taraf iyi... Böyle geçelim mi? (MELTEM AYDIN'ı onları görebileceği bir noktaya çekerken AHMET ve SERMET Beyler, ortadaki bahçeye çıkan basamakları sanki vapur kanepesi-oturmaya hazırlanırlar.)*

MELTEM: (Sırtını onlara, yüzünü AYDIN'a döner.) Eh işte artık, neler konuştuklarını işitecektin. (Gizli gülüşürler.)

SERMET : Islanmışsınız Ahmet Beyciğim, çıkarın asın paltonuzu şöyle.

AHMET : Siz de az ıslanmamışsmız, ama sizinki yağmurluk...

SERMET : Tatilde misiniz? Daire yok mu bugün?

(Otururlar.) ***(s.82)***

"Gerçi çocuklar ayrıldılar fakat..."

(A) "Gerçi çocuklar ayrıldılar fakat..." tümcesinin önvarsayımı "Çocuklar var" iken gerektirimi şöyledir:

⇒ (B) [Çocuklar burada değiller]

Olumsuzlama

(A) "Gerçi çocuklar ayrıldılar fakat..." tümcesi *"Gerçi çocuklar ayrılmadılar fakat..."* şeklinde olumsuzlandığında önvarsayımı olan *"Çocuklar var"* tümcesi değişmez. Bununla birlikte gerektirimi (B) *"Çocuklar burada değiller*" tümcesinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

Ör. 35

ERKEK : (Haykırır.) Ezdin çiçeği! Seni öldüreceğim!

KADIN : (Haykırır.) Çiçeği ezdin! Zorba! Ezdin çiçeği!

(Birlikte tahta perdeyi çiçeğin üstünden kaldırmaya çalışırlar. Tahta şimdi çok ağırdır, yerinden kımıldatamazlar.)

KADIN : Gücüm yetmiyor artık. Yetmiyor!..

ERKEK : (Doğrulur. Gözlerinde kin) ***Öldürdün çiçeği!***

KADIN : (Doğrulur. Gözlerinde korku) Hayır. Sen... Sen öldürdün! ***(s.178-179)***

"Öldürdün çiçeği!"

(A) "Öldürdün çiçeği!" tümcesinin önvarsayımı "Çiçek var" iken gerektirimi şöyledir:

⇒ (B) [Çiçek erkek tarafından öldürüldü]

Olumsuzlama

(A) "Öldürdün çiçeği!" tümcesi *"Öldürmedin çiçeği!"* şeklinde olumsuzlandığında önvarsayımı olan *"Çiçek var"* tümcesi değişmez. Bununla birlikte gerektirimi (B) *"Çiçek erkek tarafından öldürüldü*" tümcesinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

Ör. 36

Yazık. ERKEK : Dur... Kalabalık mı orası?

ÇOCUK : Şimdi hayır bayım. Az önce üç adam vardı. Sanırım birini arayan üç adam... Ama gittiler. Yine de bilinmez ki... Onlardan uçaklarıma bakmalarını istemiştim. Belki de dönüp gelirler...

ERKEK : Odama gönderemiyorsanız kahvemi istemem.

(Telefonu kapar. Tedirginliği büsbütün artmıştır. Kapıya yürür. Eli bir ân kapının tokmağına gider. Sonra cayar. Döner. Bir sigara daha yakar. Pencerenin önüne gider. Uzakta durur. Dışarısını görmeye çalışır.)

(Çocuk bir ân düşünür. Kadının çıktığı yöne bakar. Seslenir.)

ÇOCUK : Kahveyi siz götürüverseniz ne iyi olurdu. ***Birini sevindirirdiniz,*** *biliyor musunuz?*

(İçeriye öncekilere benzeyen üç Sivil Polis daha girer. "Sivil P." yazısı bu kez kol bantlarının üstündedir.)

IV. SİVİL

POLİS : (Çevresine bakınır.) Burası mıymış? ***(s.144)***

"Birini sevindirirdiniz"

(A) "Birini sevindirirdiniz" tümcesinin önvarsayımı "Biri var" iken gerektirimi şöyledir:

⇒ (B) [Biri sevinirdi]

Olumsuzlama

(A) "Birini sevindirirdiniz" tümcesi *"Birini sevindirirdiniz"* şeklinde olumsuzlandığında önvarsayımı olan *"Biri var"* tümcesi değişmez. Bununla birlikte gerektirimi (B) *"Biri sevinirdi*" tümcesinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Çalışmamızın teorik art alan bölümünde mevcut kaynaklardan istifade ile gerektirimin özellikleri ve gerektirimi oluşturan ilişkiler tespit edilmiştir.

Gerektirim Özellikleri;

i. Gerektirim ilişkisinin ters yönü
ii. Gerektirim ilişkisinin niteliği
iii. Gerektirimde olumsuzlama
iv. Gerektirimde olası evren

Gerektirim Oluşturan İlişkiler

i. Küme İlişkisi
ii. Alt Küme İlişkisi
iii. Kümelerin Kesişimi İlişkisi
iv. Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi
v. Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi

Çalışmamızın uygulama bölümünde Adalet Ağaoğlu'nun "Toplu Oyunlar III" adlı tiyatro eserinde *Gerektirim Oluşturan İlişkilerin İncelenmesi* ile *Gerektirim-Karşıolgusallık* ve *Gerektirim-Önvarsayım Karşılaştırmaları* yapılmıştır.

Buna göre

i. *Küme ve alt küme (üst kavram) ilişkisi*nde tek yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Tümceler arasındaki gerektirim, olası evrenlerin tümünde geçerlidir. Odak tümce doğruysa gerektirimi de doğru olduğu gibi, aralarındaki ilişki mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemez. Odak tümcenin yanlışlanması durumunda gerektirim tümcesinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

   Küme ilişkisi genelde alt küme (üst kavram) ilişkisi olmakla birlikte uygulamada eş/yakın anlamlı küme ilişkisi de tespit edilmiştir. Bu küme ilişkisi, tümceler arasında çift ve çok yönlü bir ilişki sergiler.

ii. *Kümelerin kesimi ilişkisi*nde tek yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Bu ilişkide üst anlamlılık değil kümelerin kesişimi söz konusudur. Tümceler arasındaki gerektirim, olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Odak tümce doğruysa gerektirimleri de doğru olduğu gibi, aralarındaki ilişki mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemez. Odak tümcenin yanlışlanması durumunda gerektirim tümcelerinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

iii. *Bakışımlı karşıtlık ilişkisi*nde çift yönlü bir gerektirim ilişkisi vardır. Bu ilişki etken/edilgen, ara değer taşımayan sıfat ve belirteçler ile "ve" bağlacı ile kurulan tümceler arasında görülebilir. Uygulamada ayrıca ilişkisel karşıtlık örnekleri tespit edilmiştir. Tümceler arasındaki gerektirim, olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Odak tümce doğruysa gerektirimleri de doğru olduğu gibi, aralarındaki ilişki mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemez. Odak tümcenin yanlışlanması durumunda gerektirim tümcelerinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

iv. Zaman, görünüş ve kiplik ulamlarına dayalı ilişkide tek yönlü bir gerektirim vardır. Tümceler arasındaki gerektirim, olası evrenlerin tümünde geçerli olan bir doğru değildir. Odak tümce doğruysa gerektirimleri de doğru olduğu gibi, aralarındaki ilişki mantıksal açıdan yanlışlanamaz ve iptal edilemez. Odak tümcenin yanlışlanması durumunda gerektirim tümcelerinin doğruluk değeri değişir veya geçersiz olur.

v. Gerektirim-karşıolgusallık karşılaştırmasında iki başlık belirlenmiştir: *Konuşma anıyla ilişkili olarak geçmişteki bir olası duruma işaret eden koşul tümceleri*nde tek yönlü olan iki gerektirim vardır. Diğer yandan *Konuşanın var olan durumun tersini ifade ettiği arzu ve istek tümceleri'*nde tek yönlü bir gerektirim söz konusudur.

vi. Gerektirim-önvarsayım karşılaştırmasında temel farkın tümcenin olumsuzlanmasında önvarsayımın değişmemesi, buna karşılık gerektirim tümcesinin doğruluk değerini kaybetmesidir. Önvarsayımlı tümcelerin tek yönlü ve çoğu kere bir ancak kimi durumlarda iki gerektirimi vardır.

GEREKTİRİM		Küme ve Alt Küme İlişkisi	Kümelerin Kesişimi İlişkisi	Bakışımlı Karşıtlık İlişkisi	Zaman, Görünüş ve Kiplik İlişkisi	Karşıolgusallık İlişkisi	Önvarsayım İlişkisi
Yön	Tek	+	+	-	+	+	+
	Çift	-	-	+	-	-	+
	Çoklu	-	-	-	-	-	-
Nitelik	Yanlışlanmaz	+	+	+	+	+	+
	İptal edilmez	+	+	+	+	+	+
Olumsuzlanma	Doğruluk değeri değişir	+	+	+	+	+	+
	Geçersiz olur	+	+	+	+	+	+
Olası Evren	Tümü	+	-	-	-	-	-
	Bir kısmı	-	+	+	+	+	+

Tablo 1. *Gerektirim Oluşturan İlişkiler ve Özellikleri*

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, A. (2002). *Toplu oyunlar III.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Akşehirli, S. (2022). *Biçimsel anlambilim temel kavramlar* (2.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Crystal, D. (1998). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford: Blackwell Publisher Ltd.

Çakır, S. (2021). Sözdizim-anlambilim arakesitine genel bir bakış. M. Baş (Ed.), *Anlambilimde güncel çalışmalar* içinde (s.67-97) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.

Denizer, F.U. (2023). *Türkçede karşıolgusallık* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Erk Emeksiz, Z. (2013). Anlambilim tümce anlamı: Gerektirim. Erk Emeksiz, Z. ve Özsoy, A. S. (Ed.) *Genel Dilbilim II* içinde (2.baskı s. 76-77) içinde. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Finch, G. (2000). *Linguistic terms and concepts.* London: Macmillan Press LTD.

Hurford, J.R., Heasley, B. ve M. B. Smith. (2007). *Semantics: A coursebook.* Cambridge:CUP.

İşsever. S. (28.06.2023) Önvarsayım ve Gerektirim.
[Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri]. Erişim adresi https://acikders.ankara.edu.tr./onvarsayımvegerektirim.pdf

Ja'fer, A. A. (2008). *Entailment and presupposition* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Babylon University.

Kubilay, P.A. (2022). *Semantics and syntax of herhangi bir: an alternative-based approach to turkish polarity items* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Leech, G. N. (1976). *Semantics*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

Levinson, S. C. (1997). *Pragmatics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lyons, J. (1977). *New horizons in linguistics*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

Şener N. ve Şener S. (2019). Tümce anlambilimi: Tümceler arası anlamsal ilişkiler. Özsoy, A. S. Ve Turan, Ü. D. (Ed.) *Genel Dilbilim II* içinde (s. 107-110) içinde. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Üzümcü, M. (2020). Türkçede karşı olgusallık: korpus temelli bir inceleme. *Dilbilimde güncel tartışmalar*. (s.123-130) içinde. Dilbilim Derneği Yayınları.